

PROGRAM
OPIEKI NAD ZABYTKAMI
POWIATU KARTUSKIEGO
2010-2013

opracowanie:
mgr Iwona Gołombiowska
mgr Edyta Przytarska

Kartuzy, lipiec-sierpień 2010 r.

Zawartość opracowania

1.	Wstęp.....	3
2.	Podstawa prawna opracowania i cele programu ochrony zabytków w świetle ustawy o ochronie zabytków.....	4
3.	Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami.....	5
3.1.	Obowiązek konstytucyjny ochrony zabytków.....	5
3.2.	Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.....	5
3.3.	Zadania samorządu z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego.....	6
3.4.	Inne uregulowania prawne.....	6
4.	Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	7
4.1.	Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	7
4.1.1.	Narodowa Strategia Rozwoju Kultury w latach 2004 – 2013.....	7
4.1.2.	Narodowy Program Kultury: „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego” na lata 2004-2013.....	8
4.2.	Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	9
4.2.1.	Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2005-2020.....	9
4.2.2.	Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego na lata 2007-2013.....	10
4.2.3.	Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego.....	10
4.2.4.	Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2007-2010.....	10
5.	Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	12
5.1.	Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu (analiza dokumentów programowych powiatu).....	12
5.2.	Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu.....	13
5.2.1.	Charakterystyka powiatu.....	13
5.2.2.	Zarys historii powiatu.....	13
5.2.3.	Krajobraz kulturowy.....	14
5.2.4.	Układy urbanistyczne i ruralistyczne.....	17
5.2.5.	Zabytki nieruchome.....	20

5.2.6.	Zabytki ruchome.....	20
5.2.7.	Zabytki archeologiczne.....	20
5.2.8.	Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.....	21
5.2.9.	Dziedzictwo niematerialne.....	22
5.3.	Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	23
5.3.1.	Zabytki archeologiczne.....	23
5.3.2.	Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	26
5.3.3.	Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	27
5.4.	Zabytki o najwyższym znaczeniu dla powiatu.....	30
5.4.1.	Zabytki archeologiczne.....	30
5.4.2.	Obiekty nieruchome i zespoły zabudowy wpisane do rejestru zabytków	31
5.4.3.	Obiekty proponowane do wpisu do rejestru zabytków	46
6.	Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. Analiza szans i zagrożeń.....	47
7.	Założenia programowe.....	48
8.	Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami.....	52
8.1.	Instrumenty prawne.....	52
8.2.	Instrumenty koordynacji	52
8.3.	Instrumenty finansowe.....	52
8.4.	Instrumenty społeczne.....	52
8.5.	Instrumenty kontrolne.....	52
9.	Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami.....	53
10.	Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami.....	54
10.1.	Publiczne źródła finansowania.....	54
10.2.	Środki pomocowe.....	54
11.	Realizacja i finansowanie przez powiat zadań z zakresu ochrony zabytków....	56

1. Wstęp

„Dziedzictwo kulturowe stanowi dziś z jednej strony przedmiot ochrony, z drugiej zaś potencjał, który winien zostać wykorzystany dla przyszłego rozwoju”¹.

Powiat kartuski posiada znaczne zasoby dziedzictwa kulturowego i środowiska naturalnego. Ogromną zaletą powiatu jest jego geograficzne położenie: urozmaicony krajobraz, bogaty w lasy i jeziora, zdrowe powietrze i wodę. Wszystko to przyczynia się do rozwoju turystyki.

Świadomość potrzeby ochrony zabytków dla nas i dla przyszłych pokoleń jest coraz powszechniejsza wśród mieszkańców naszego regionu. Jednak nie każdy do końca wie, jak właściwie należy zadbać o zabytek. Dlatego stworzenie programu opieki nad zabytkami przez powiat jest ważnym czynnikiem w upowszechnianiu tej wiedzy i pomaganiu właścicielom zabytków w dbaniu o ich należyty stan i atrakcyjny wygląd. Zabytki nie mogą kojarzyć się z zapuszczonymi budynkami, ruinami, do których nie można wejść. Zabytki – to świadectwo naszej historii, w naszym więc interesie, powinno być zaprezentowanie ich z jak najlepszej strony. Jednocześnie musimy pamiętać, że zabytkami w naszym powiecie są nie tylko budynki, to także całe zespoły zabudowy, takie jak: zespół dawnego klasztoru Kartuzów w Kartuzach, zespół klasztorny norbertanek w Żukowie, zespół dworsko-parkowy w Leźnie, zespół dworsko-parkowy w Przyjaźni, zespół papierni i kanału rzeki Słupnicy w Żukowie, zespół stacji kolejowej Miechucino, zespół dworski w Mirachowie, zespół dworsko-parkowy w Borczu, zespół dworsko-parkowy w Wyczechowie, zespół kościoła parafialnego p.w. św. Józefa w Wygodzie Łączyńskiej.

Zadanie ochrony rozciąga się także na historyczne układy urbanistyczne tj. Kartuzy i Żukowo.

Umiejętne zaadaptowanie obiektów zabytkowych (takich jak np. stare budynki magazynowe czy przemysłowe na hotele, pasáže handlowe itp.), a przede wszystkim dbanie o ich dobry stan techniczny (poprzez bieżące remonty i konserwacje) podnosi atrakcyjność nie tylko tych obiektów, ale i całej miejscowości. Wartość turystyczną powiatu mierzy się istnieniem zadbanych zabytków, tworzących niepowtarzalny charakter, przyciągający turystów. Powolne zastępowanie zabytków ich imitacjami lub obiektami nowoczesnymi doprowadzi do utraty turystycznej atrakcyjności naszego regionu. Straci urok przeszłości na rzecz pozbawionych swoistego *genius loci* nowych budynków mieszkalnych, nowych hoteli, nowych pawilonów handlowych.

Duże znaczenie krajoznawcze ma także tradycja kaszubska, która jest kultywowana od wieków przez mieszkańców powiatu. Kaszubi zachowali do dziś swój język i obyczaje oraz mają własną literaturę. Od niepamiętnych czasów przywiązani są do swojej ojczyzny, stworzyli na tych ziemiach barwną, niepowtarzalną kulturę. Kultura kaszubska stanowi trwałą podwalinę kreowania tożsamości kulturowej regionu i w sposób istotny wzbogaca współczesną wielokulturowość Pomorza.

Wszystkie te czynniki: kultura i tradycja kaszubska, położenie geograficzne oraz zabytki tworzą niepowtarzalny produkt turystyczny, który jest ogromnym atutem powiatu i który stanowi punkt wyjścia w jego rozwoju. Wobec powyższego ważnym zadaniem dla powiatu winno być połączenie promocji środowiska naturalnego z promocją zasobów dziedzictwa kulturowego i kulturą kaszubską.

Program opieki nad zabytkami powiatu kartuskiego stanowi punkt wyjścia do stworzenia możliwości współpracy między powiatem i gminami oraz właścicielami zabytków w celu jak największej dbałości o nasze wspólne dziedzictwo kulturowe, a także wypromowanie go w kraju i za granicą jako atrakcyjny produkt turystyczny.

---

¹ Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004-2013, Warszawa 2004, s. 41

2. Podstawa prawna opracowania i cele programu ochrony zabytków w świetle ustawy o ochronie zabytków

Podstawą prawną niniejszego opracowania jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568, Dz. U. z 2004 r. Nr 96, poz. 959 i Nr 238, poz. 2390 oraz z 2006 r. Nr 50, poz. 362, Dz. U. z 2006 r. Nr 126, poz. 875).

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU KARTUSKIEGO NA LATA 2010-2013 ma na celu:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami

3.1. Obowiązek konstytucyjny ochrony zabytków

Na obowiązek ochrony zabytków wskazuje Konstytucja Rzeczypospolitej Polski. W myśl art. 5 Konstytucji „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...). Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym”. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne”.

3.2. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje pojęcie zabytku. Jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytki podzielono na grupy. Pierwszą stanowią zabytki nieruchome, do których zaliczają się krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji. Drugą grupę obejmuje zabytki ruchome: dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje, numizmaty, militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i order, wytwory techniki, materiały biblioteczne, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne. Trzecią grupą są zabytki archeologiczne: pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać także nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Organami ochrony zabytków są:

- Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,
- wojewoda, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków. Wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może powierzyć w drodze porozumienia wykonywanie części kompetencji wojewódzkiego konserwatora zabytków gminom i powiatom, z wyjątkiem prowadzenia rejestru zabytków i wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Ochrona zabytków polega na podejmowaniu przez administrację publiczną działań mających na celu zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie, zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków, udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę, kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków, uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Formami ochrony zabytków są: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku krajobrazowego, ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

3.3. Zadania samorządu z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na Powiat obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Program opieki przyjmuje Rada Powiatu po uzyskaniu opinii właściwego miejscowo Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Następnie dokument ten jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji tegoż programu zarząd powiatu sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie powiatu. Co cztery lata program ten powinien być aktualizowany.

Organ stanowiący powiatu może udzielić dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Zadaniem własnym jednostki samorządu terytorialnego jest sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada.

Zadaniem starosty jest ustanawianie, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, społecznego opiekuna zabytków.

Starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.

Ponadto zadania Powiatu z zakresu kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami wpisane są w ustawę z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (DZ. U. z 1998 r., Nr 98, poz. 578, tekst jedn. Dz. U. z 2001, Nr 142, poz. 1592, ost. zm. Dz. U. z 2004 r., Nr 214, poz. 1806) w art. 4 ust. 1 pkt 7.

3.4. Inne uregulowania prawne

Obowiązek ochrony zabytków uwzględniony został również w innych ustawach, takich jak:

- ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. Nr 80, poz. 717 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (tekst jednolity Dz. U. z 2008 r., Nr 156, poz. 1118 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz. U. z 2008 r., Nr 25, poz. 150),
- ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. Nr 92, poz. 880),
- ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity Dz. U. z 2001 r., Nr 13, poz. 123),
- ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2003 r., Nr 96, poz. 873 z późn. zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

4.1.1. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury w latach 2004 - 2013

Misją *Narodowej Strategii Rozwoju Kultury* jest: „**zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów.**” Formułując zadania powiatu w zakresie ochrony dóbr kultury musimy realizować powyższy cel.

Tezy *Narodowej Strategii* zakładają zwiększenie poziomu aktywności na szczeblu regionalnym w sferze kultury. Dotyczy to „umiejętnego wkomponowania zadań z obszarów kultury w plan rozwojowy regionu, przy założeniu, iż rozwój kultury wspiera poprawę jakości potencjału regionu w dziedzinie kapitału intelektualnego oraz kapitału społecznego. Przygotowanie regionów (władz samorządowych i partnerów społecznych oraz instytucjonalnych) do tej aktywności jest ważne dla pozyskiwania funduszy Unii Europejskiej (w tym i z edycji INTERREG), także w kontekście następnego okresu programowania na lata 2007–2013”².

W założeniach Państwo Polskie powinno być partnerem dla jednostek samorządu terytorialnego i wspólnie z nimi kształtować kulturę w regionach. Do tego celu „niezbędne jest zinstytucjonalizowanie platformy współpracy pomiędzy państwem a samorządami, a także w większym stopniu wykorzystanie możliwości tworzenia i prowadzenia wspólnych instytucji i wspólnych inwestycji w sferze kultury. Samorządy terytorialne powinny zyskać większą motywację w kształtowaniu instytucjonalnego zaplecza dla rozwoju kultury, w tym do wypełniania założeń w lokalnych strategiach rozwoju celów w sferze kultury, a rola państwa powinna sprowadzać się do badań naukowych i monitorowania tej sfery oraz do skutecznego zapobiegania sytuacjom kryzysowym. Jednocześnie Minister Kultury powinien posiadać odpowiednie środki na sprawowanie mecenatu nad działalnością instytucji kultury oraz instrumenty o charakterze motywującym, za pomocą których możliwa będzie realizacja polityki kulturalnej państwa w regionach”³.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury wskazuje bardzo ważną przemianę w kształtowaniu podejścia do sposobów ochrony dziedzictwa kulturowego. Współczesna ochrona zabytków powinna skupiać się na aktywnym działaniu ze względu na „rosnące znaczenie powiązania kultury z rozwojem gospodarczym i dochodami regionów”. Elementy naszej spuścizny kulturowej powinny zostać wykorzystane dla podjęcia działań w kształtowaniu zintegrowanych produktów turystycznych.

Strategicznymi obszarami w okresie programowania 2004–2013 są m.in. ochrona dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie ochrona i rewaloryzacja zabytków⁴.

Rolą Ministra Kultury oraz jednostek samorządu terytorialnego jest motywowanie społeczności do partycypacji w funkcjonowaniu sfery kultury, w tym do dobrowolnego udziału w finansowaniu instytucji i wydarzeń kulturalnych oraz twórców za pomocą stworzonych narzędzi podatkowych. W tym celu Minister Kultury i samorządy powinny rozszerzyć obowiązki odpowiednich komórek swoich urzędów w zakresie promocji społecznej odpowiedzialności obywateli za kulturę (wspólne kampanie promocyjne, powstawanie społecznych paneli eksperckich i ciał doradczych związanych z możliwością pozyskania dodatkowych funduszy na kulturę w regionach).

W związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej w równym stopniu zadaniem Ministra Kultury, jednostek samorządu terytorialnego i instytucji kultury staje się pozyskanie

² *Narodowa Strategia Kultury, s. 112-113*

³ *Narodowa Strategia Kultury, s. 114*

⁴ *Ibidem, s. 115*

środków na kulturę z funduszy strukturalnych oraz innych środków Unii Europejskiej. W tym celu Minister Kultury i samorządy powinny zapewnić odpowiednie środki na wkład własny do projektów realizowanych w sferze kultury.

Celem cząstkowym w *Narodowej Strategii Rozwoju Kultury* jest m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków⁵.

Jednostki samorządu terytorialnego zostały określone jako partnerzy w finansowaniu wdrażania *Narodowej Strategii Kultury*.

4.1.2. Narodowy Program Kultury: „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego” na lata 2004-2013

Narodowy Program Kultury „*Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego*” jest dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury w latach 2004 – 2013 w sferze spuścizny kulturowej Polski, stworzonym przez zespół ekspertów przy Ministrze Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Jego celem jest poprawa stanu i dostępności zabytków poprzez:

- a) tworzenie warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- b) kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele społeczne,
- c) zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości,
- d) tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- e) promocję polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą,
- f) wzmocnienie zasobów ludzkich w sferze ochrony zabytków,
- g) podnoszenie świadomości społecznej dotyczącej dziedzictwa kulturowego,
- h) zabezpieczenie zabytków i archiwaliów przed nielegalnym wywozem za granicę⁶.

Narodowy Program Kultury wskazuje możliwości finansowania ochrony dziedzictwa kulturowego ze środków publicznych: z budżetu Ministra Kultury, jednostek samorządu terytorialnego oraz funduszy strukturalnych, np.: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego - jego możliwości dla sektora kultury dotyczą przede wszystkim tworzenia, modernizacji i rozwoju infrastruktury w tym obszarze, w tym rewaloryzacji i adaptacji obiektów stanowiących dziedzictwo kulturowe lub przemysłowe. Odnosi się to przede wszystkim do tworzenia centrów kulturalnych, traktowanych jako miejsce spotkań i odgrywających znaczną rolę w wymianie kulturalnej oraz otwarciu się regionu na zewnątrz. Szczególną kategorią w infrastrukturze kulturalnej są zabytki i muzea, które mają potencjał ekonomiczny. Mogą one stanowić atrakcję turystyczną, przyczyniając się do wzrostu zainteresowania regionem zarówno dla turystów, jak i w sposób pośredni dla inwestorów. Kolejną możliwością daje Europejski Fundusz Społeczny ukierunkowany zwłaszcza na procesy dostosowawcze i unowocześnianie polityki zatrudnienia. Możliwości finansowania kultury w tym wypadku polegają na tym, że działalność związaną z poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i produkcją kulturalną może bezpośrednio lub pośrednio przyczynić się do wzrostu liczby miejsc pracy. Najczęściej projekty kulturalne z tego zakresu są bezpośrednio lub pośrednio związane z promocją danego obszaru, a także ulepszeniem usług związanych z turystyką. Efekty działalności kulturalnej wykraczają jednak daleko poza podniesienie atrakcyjności turystycznej⁷.

---

⁵ *Narodowa Strategia Kultury, s. 114-115*

⁶ *Ibidem, s. 118*

⁷ *Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego” na lata 2004-2013, s.*

4.2. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2005-2020

Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2005 - 2020:

„Wartości regionalne: kultura i tożsamość.

Dziedzictwo kulturowe województwa stanowi duży i nie do końca wykorzystany potencjał regionu

Dostęp do dóbr i usług kultury na wsi jest ograniczony.

Pomorskie wyróżnia oryginalna wielokulturowość, stanowiąca mieszankę dziedzictwa polskiego (w tym kaszubskiego, kociewskiego i kresowego), hanzeatyckiego, ukraińskiego i innych. Jej materialnym odzwierciedleniem są liczne zabytki i obiekty kulturalne. Brakuje jednak spójnej i konsekwentnie realizowanej promocji wykorzystania dziedzictwa kulturowego dla wzmocnienia świadomości historycznej i tożsamości regionalnej oraz podniesienia atrakcyjności osiedleńczej, turystycznej i inwestycyjnej regionu. Trwałe miejsce w wartościach kulturowych regionu zajmują kaszubska oraz kociewska kultura i tradycja. Społeczności te są wewnętrznie zintegrowane i dobrze zorganizowane. Szczególnie intensywnie rozpowszechniane są kaszubskie wartości etniczne poprzez edukację regionalną oraz naukę języka kaszubskiego – jedyne regionalnego języka w Polsce(...).

W ostatnich latach w sferze kultury daje się zauważyć systematyczny kryzys finansowo-instytucjonalny. Jednym z jego objawów są ubytki w sieci instytucji kultury, dodatkowo sprzężone z malejącymi wydatkami na działalność tych instytucji. Problem stanowią także dysproporcje w dostępie do dóbr i usług kultury między mieszkańcami miast i obszarów wiejskich⁸(...).

Wizja województwa pomorskiego roku 2020:

Województwo pomorskie 2020 roku to znaczący partner w regionie Morza Bałtyckiego – region czystego środowiska; wysokiej jakości życia; rozwoju opartego na wiedzy, umiejętnościach, aktywności i otwartości mieszkańców; silniej i zróżnicowanej gospodarki; partnerskiej współpracy; atrakcyjnej i spójnej przestrzeni, a także kultywowania wielokulturowego dziedzictwa oraz tradycji morskich i solidarnościowych.

Region konkurencyjny: (...)

- dysponujący dobrze zorganizowaną, efektywną i działającą w sposób przejrzysty administracją publiczną, ukierunkowaną na trwały rozwój społeczno-gospodarczy, z wykorzystaniem m.in. partnerstwa publiczno-prywatnego i publiczno-społecznego, Włączony do międzynarodowej sieci przepływu informacji, wiedzy i kooperacji naukowej, gospodarczej i kulturalnej; stanowiący atrakcyjne miejsce dla inwestorów, turystów, studentów, naukowców, a także obecnych i potencjalnych mieszkańców.

Region spójny: (...)

- umacniający – zgodnie z zasadą „jedność w różnorodności” – tożsamość budowaną na fundamencie poszanowania bogatej spuścizny historycznej oraz tradycji, dorobku i dziedzictwa Kaszub, Kociewia, Powiśla i Żuław oraz innych części regionu, a także tradycji morskiej i solidarnościowej.

Region dostępny:

- dobrze powiązany z otoczeniem zewnętrznym poprzez zintegrowany i bezpieczny regionalny system transportowy wspierający mobilność ludzi, a także poprzez wydajny regionalny system teleinformatyczny zapewniający sprawny przepływ informacji i wiedzy;
- zapewniający wysoki standard życia, dobrą jakość środowiska przyrodniczego i kulturowego, a także bezpieczeństwo powodziowe i energetyczne;
- oferujący wyrównany dostęp do wysokiego poziomu świadczeń i usług w sferach: edukacji, ochrony zdrowia, bezpieczeństwa publicznego, pomocy społecznej, kultury, sportu i rekreacji.

⁸

Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2005 – 2020, s. 10

4.2.2. Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego na lata 2007-2013

Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego na lata 2007-2013 przyjęty przez Zarząd Województwa Pomorskiego w dniu 2 października 2007 r.

Celem strategicznym tego dokumentu jest poprawa konkurencyjności gospodarczej, spójności społecznej i dostępności przestrzennej województwa przy zrównoważonym wykorzystaniu specyficznych cech potencjału gospodarczego i kulturowego regionu oraz przy pełnym poszanowaniu jego zasobów przyrodniczych.

Działania, polegające m.in. na ochronie dziedzictwa kulturowego przewidziane zostały w ramach: osi priorytetowej 3. *Funkcje miejskie i metropolitalne*, osi priorytetowej 6. *Turystyka i dziedzictwo kulturowe* oraz osi priorytetowej 8: *Lokalna infrastruktura Podstawowa*.

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Kartuskiego 2010-2013 zgodny jest z zapisami Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2007-2013.

4.2.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego uchwalony został 30 września 2002 r. (uchwała nr 639/XLVI/02). Wyznaczono w nim zasadnicze cele ochrony wartości przyrodniczo-kulturowych i krajobrazu w przestrzeni województwa:

- całościowe ujmowanie dopełniających się zagadnień ochrony środowiska przyrodniczego, wartości kulturowych i krajobrazu,
- integralne traktowanie materialnych i niematerialnych wartości terenu,
- gospodarowanie w przestrzeni z uwzględnieniem przenikających się i tworzących wzajemne relacje procesów przyrodniczych i kulturowych, których fizjonomiczno-materialnym wyrazem jest krajobraz⁹.

Jednocześnie wskazano, że celem polityki przestrzennej w zakresie ochrony zasobów i walorów środowiska kulturowego jest wspieranie różnorodności kulturowej regionu oraz zachowanie dziedzictwa historycznego. W tym celu zdefiniowano obszary o wysokich walorach historyczno-kulturowych, które predestynowane są do utworzenia parków kulturowych. Jednym z takich obszarów są Żuławy, określone jako obszar występowania wysokich i umiarkowanych walorów przyrodniczo-kulturowych.

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Kartuskiego 2010-2013 zgodny jest z zapisami Planu zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego.

4.2.4. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2007-2010

Celem strategicznym Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2007-2010 przyjętego przez Sejmik Województwa Pomorskiego w dniu 26 lutego 2007 r. (uchwała nr 72/VI/07) jest zachowanie dziedzictwa kulturowego Pomorza, służące budowaniu tożsamości regionalnej oraz promocji turystycznej województwa.

Jednocześnie dokument ten wraca uwagę na potrzebę pilnego ratowania zasobów dziedzictwa. Jako priorytet ochrony zabytków wskazuje w szczególności elementy tradycyjnego krajobrazu kulturowego, który ulega dynamicznemu procesowi degradacji. Deprecjacja unikalnych, charakterystycznych cech, właściwych dla specyfiki regionu prowadzić będzie do zanikania tożsamości kulturowej. Dlatego zachowanie i ochrona tego

⁹ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego; strona internetowa: http://www.woj-pomorskie.pl/Pages/Lang/pl/Article/wazne.plan_kierunki2.html

dziedzictwa – materialnego świadectwa przeszłości - jest niezbędne dla przetrwania pamięci o złożonej historii i dawnych mieszkańcach województwa pomorskiego¹⁰.

Priorytetami *Programu* jest m.in.:

- zachowanie dziedzictwa kulturowego miast i wsi regionu służące budowaniu tożsamości mieszkańców oraz promocji turystycznej,
- ochrona charakterystycznych elementów krajobrazu kulturowego wsi – regionalnego budownictwa wiejskiego,
- odnowa krajobrazu kulturowego wsi polskiej,
- ożywienie obszarów zabytkowych zespołów ruralistycznych.

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Kartuskiego 2010-2013 zgodny jest z zapisami Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2007-2010.

---

¹⁰ Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2007-2010, Gdańsk 2006, s. 36.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Kartuskiego 2006-2015 została opracowana w 2006 r. Misją dla powiatu kartuskiego jest hasło „Powiat Kartuski miejscem dla przedsiębiorczości i wypoczynku, bogaty pięknem krajobrazu i tradycji kaszubskiej”.

W *Strategii* wyznaczono następujące kierunki działań:

- wspieranie zachowania dziedzictwa kulturowego,
- utworzenie banku informacji o terenach i możliwościach inwestowania w oparciu o zasób geodezyjny, opracowania planistyczne i informacje o środowisku i zasobach kulturowych,
- propagowanie wzorców budownictwa regionalnego,
- wykorzystanie powiatowego programu opieki nad zabytkami.

Program Opieki nad Zabytkami powiatu Kartuskiego zgodny jest z zapisami Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Kartuskiego 2006-2015.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu

5.2.1. Charakterystyka powiatu

Powiat kartuski jest jednym z 20 powiatów województwa pomorskiego. Zajmuje powierzchnię 1120 km². Sąsiaduje z siedmioma powiatami: od północnego zachodu - lęborskim, od północy - wejherowskim, od północnego wschodu - gdyńskim (powiat grodzki), od wschodu - gdańskim (powiat grodzki), od południowego wschodu - gdańskim (ziemskim), od południa - kościerskim, od zachodu - bytowskim.

Stolica powiatu znajduje się w mieście Kartuzy. Powiat kartuski dzieli się na osiem gmin: Chmielno, Kartuzy, Przodkowo, Sierakowice, Somonino, Stężycza, Sulęczyzna i Żukowo.

Obszar powiatu kartuskiego zamieszkuje około 114 tys. ludzi.

Na terenie powiatu przeważają grunty rolne, zajmują one 56,1%, zaś lasy około 30%. Blisko połowę ogólnej powierzchni powiatu kartuskiego (48,3%) stanowią obszary podlegające różnym formom ochrony przyrodniczej (Kaszubski Park Krajobrazowy wraz z otuliną, obszary chronionego krajobrazu: Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Raduni, Gowidliński Obszar Chronionego Krajobrazu, Kartuski Obszar Chronionego Krajobrazu, Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Raduni, Przywidzki Obszar Chronionego Krajobrazu, Otomiński Obszar Chronionego Krajobrazu, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: Rynna Potęgowska, Rynna Kamienicka, Dolina Łeby w KPK, Rynna Mirachowska, Rynna Raduńska, Obniżenie Chmieleńskie, Rynna Brodnicko-Kartuska, Rynna Dąbrowsko-Ostrzycka oraz 14 rezerwatów przyrody).

Powiat położony jest na Pojezierzu Kaszubskim, tylko w niewielkim fragmencie – nad jeziorem Mausz – należy do Pojezierza Bytowskiego. Charakteryzuje się polodowcową rzeźbą terenu z przewagą wzgórz morenowych, z wieloma jeziorami rynnowymi. Szczegółne zagęszczenie jezior ma miejsce w centralnej części Pojezierza Kaszubskiego, w rejonie zespołu Jezior Raduńsko-Ostrzyckich. W najbardziej zróżnicowanej części tego krajobrazu, od Kartuz w stronę Kościerzyny znajduje się najwyższe wzniesienie w pasie Pojezierza Południowobałtyckiego - Wieżyca o wysokości 328,6 m n.p.m. Okolice Mirachowa, Stężycy i Sulęczyzna zajmują pola sandrowe. Teren powiatu przecinają rzeki Łeba, Słupia, Radunia i Wierzyca.

5.2.2. Zarys historii powiatu

Powiat Kartuski, podobnie jak cały region Kaszub, należy do starych obszarów osadniczych. Człowiek pojawił się tu już pod koniec starszej epoki kamiennej, tj. w latach 2500 – 1700 p.n.e., świadczą o tym liczne cmentarzyska, m.in. w Węsiarach - cmentarzysko kurhanowe z przełomu epoki brązu i żelaza, cmentarzysko grobów skrzynkowych oraz grobów płaskich z kręgami kamiennymi z początków i połowy II w. n.e.

W okresie między VII a IX w. n.e. na ziemi kartuskiej powstało wiele warownych grodzisk. Budowano je w miejscach trudno dostępnych, m.in. na wzniesieniach, w dnach rynien jeziornych, w przesmykach między jeziorami, na wyspach i półwyspach. W powiecie kartuskim dobrze zachowane ślady takich grodzisk znajdują się na Zamkowej Górze pod Kartuzami, w Chmielnie, Borzestowie, Kamienicy Szlacheckiej, Będargowie, Gołubiu, Czapiewskim Młynie, Mściszewicach, Młynku koło Przodkowa i na brzegu jeziora Tuchomskiego. Największe znaczenie miał warowny gród w Chmielnie, położony na progu rynnowym oddzielającym całe jezioro Białe od Kłodna. Dał on początek ważnej niegdyś osadzie, a później siedzibie kasztelana.

Pomorze Gdańskie już w X w. wchodziło w skład państwa polskiego. Władali nimi wówczas książęta pomorscy. Szczególny rozkwit gospodarczy miał miejsce za panowania

księcia Świętopełka, zwanego Wielkim. W 1309 r. teren Kaszub znalazł się pod panowaniem Krzyżaków do 1466 r. (II pokój toruński).

Pod panowaniem Rzeczypospolitej, w 1473 r. na obszarze dzisiejszych powiatów kartuskiego i częściowo bytowskiego i wejherowskiego powstał powiat mirachowski. Siedziba powiatu znajdowała się we wsi Mirachowo - stanowiącej starostwo niegrodowe (w istniejącym do dnia dzisiejszego dworcu szlacheckim). Na zachodzie powiat obejmował Gowidlino i Sulęczyno, na południu Brodnicę i Ręboszewo, na wschodzie górny brzeg rzeki Strzelenki, zaś na północy obejmował Będargowo i Zęblewo. Urząd starosty piastowali m.in. Szczepańscy, Szczawińscy (Mikołaj Szczawiński, Jakub Szczawiński), Linde.

Od 1772 r., na skutek I rozbioru, Kaszuby znalazły się na terenie zaboru pruskiego. W wyniku pruskiej reformy administracyjnej z 1818 r. funkcje siedziby powiatu mirachowskiego przejęła ówczesna wieś Kartuzy, a samą nazwę powiatu zmieniono na powiat kartuski. Na czele władz powiatu stał landrat (starosta). Władze Kartuz podjęły kroki zmierzające do nadania miejscowości praw miejskich i herbu. Prace te przerwał wybuch pierwszej wojny światowej.

W XIX wieku inteligencja kaszubska utrzymała świadomość etniczną i odnowiła tradycje kaszubskie. Wielu badaczy, pisarzy i regionalistów, takich jak: A. Majkowski, F. Ceynowa, S. Ramult, H. Derdowski, L. Henke oraz B. Sychta przyczyniło się do zachowania odrębności językowej i kulturowej Kaszubów.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. utworzono województwo pomorskie, ze stolicą w Toruniu. W skład nowego województwa wszedł m. in. powiat kartuski. Był on najbiedniejszym, typowo rolniczym, powiatem województwa. Ponad 81% ludności utrzymywało się z rolnictwa. W powiecie było 159 jezior zajmujących powierzchnię łączną 6.551 ha. Początkowo w powiecie było aż 126 gmin (na wzór niemiecki gmina zawierała najczęściej jedną lub dwie miejscowości).

8 lutego 1920 r., po wkroczeniu wojsk polskich do Kartuz, władzę nad powiatem przejęli Polacy. Powiat został wówczas podzielony na 23 wójtostwa. Największymi miejscowościami powiatu były wówczas Chmielno, Kamienica Szlachecka, Sierakowice, Sulęczyno, Szymbark.

W wyniku zmian granic w l. 1918-1921 siedemnaście gmin zostało przekazanych pod administrację Wolnego Miasta Gdańsk, jedna pod administrację państwa niemieckiego. Do powiatu kartuskiego zostały przekazane cztery gminy (sołectwa) z Wolnego Miasta Gdańska oraz jedna z Niemiec. 28 listopada 1920 r. odbyły się pierwsze wybory do samorządu powiatu kartuskiego.

W marcu 1923 r., liczące nieco ponad 3 tysiące mieszkańców Kartuzy, otrzymały prawa miejskie, a w lipcu tego samego roku miastu nadano herb. Od tej pory datuje się dość szybki rozwój miasta w stosunku do reszty powiatu. W 1925 r. rozpoczęto budowę północnego odcinka magistrali węglowej. Rozwijająca się sieć kolejowa oraz budowa miasta Gdyni przyczyniały się do rozwoju powiatu.

W wyniku II wojny światowej, od strony gospodarczej, powiat kartuski nie ucierpiał zbyt mocno. Największe szkody dotknęły wsi, gdzie stan żywego inwentarza z 1941 r. osiągnięto dopiero w latach 50-tych XX w. W mieście spalono dworzec oraz uszkodzono wszystkie linie kolejowe wychodzące z Kartuz. Silne natomiast represje spotkały samą ludność kaszubską. Skutki krwawego terroru znaczą masowe groby w Piątnicy, Kaliskach, Borkowie, Kartuzach, Szymbarku i wielu innych miejscowościach. Mimo prześladowań i ucisku na Kaszubach powstał partyzancki ruch oporu. Pomorskie podziemie składało się z wielu tajnych organizacji, które organizowały się często w zbrojne oddziały leśne. Przeprowadzały one akcje dywersyjne i sabotażowe przeciw okupantowi.

Walki o Kartuzy rozpoczęły się 9 marca 1945 r. Dzień później Armia Czerwona wyparła Niemców z miasta. Tymczasową władzę nad miastem i już wyzwolonym terenem przejął pułkownik Popow. Polskie władze komunistyczne zostały uformowane już 19 marca 1945 r., jednakże władza radziecka była sprawowana do lipca 1945 r., kiedy to Rosjanie przekazali władzę Polakom. Wojska radzieckie były na terenie powiatu jeszcze do 1946 r. Dekretem Prezydenta RP 30 marca 1945 r. utworzono województwo gdańskie składające się z powiatów grodzkiego gdyńskiego, morskiego (stolica Wejherowo), tczewskiego,

kartuskiego, kościerskiego i starogardzkiego. Do województwa dołączono teren byłego Wolnego Miasta Gdańsk w całości. Powiaty wówczas nie były jednak samorządne, a władza pochodziła z nadania partii komunistycznej. Pierwszym powojennym starostą powiatu kartuskiego został Mieczysław Nowak pochodzący z okolic Kielc. W marcu 1945 r. zaczęły działać powiatowe struktury PPS-u. W powiecie kartuskim partia ta dość szybko zyskiwała członków w przeciwieństwie do SD, SP i PSL. W latach 40-tych i 50-tych XX w. ludność powiatu stopniowo malała, co miało związek z rozwojem przemysłu w Trójmieście, oraz z opuszczaniem tych ziem przez Niemców. Jednak sama stolica powiatu powiększała się ze względu na przyjazd urzędników oraz nauczycieli z centralnej Polski. Dopiero w latach 60-tych XX w. liczba mieszkańców powiatu zaczęła powoli rosnąć. Powiat kartuski był powiatem typowo rolniczym, dopiero w latach 60-tych XX w. nastąpił rozwój przemysłu, głównie rolno-spożywczego oraz budowlanego. Gospodarcza słabość powiatu w stosunku do reszty województwa była widoczna również w innych wskaźnikach statystycznych jak ilość mieszkań, ilość izb mieszkalnych na osobę oraz łóżek szpitalnych na mieszkańca gdzie było ich aż 4 razy mniej niż średnia wojewódzka.

W 1975 r. nastąpiła reforma administracyjna, wskutek której zamiast dotychczasowych 17 utworzono 49 województw. Powiat kartuski w całości znalazł się w województwie gdańskim. Reforma zniósła podział administracyjny na powiaty, przez co powiat kartuski przestał istnieć. Miasto Kartuzy były jednak przez cały czas centrum regionu, znajdowały się tu instytucje takie jak szpital, sądy, szkoły ponadpodstawowe, rejon energetyczny oraz rejon dróg publicznych. Instytucje te obejmowały zasięgiem gminy dawnego powiatu.

W 1999 r., w wyniku kolejnej reformy administracyjnej, ponownie powstały powiaty.

Początkowo podział nie zakładał istnienia powiatu kartuskiego, a jego teren miał zostać podzielony i wejść do powiatów: kościerskiego, wejherowskiego i bytowskiego. Ze względu jednak na protesty mieszkańców Kartuz, oraz typowo powiatowe instytucje stworzono powiat kartuski.

5.2.3. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to przestrzeń, historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze.

Powiat kartuski położony jest na terenie Pojezierza Kaszubskiego. Jego charakterystyczną cechą jest urozmaicona rzeźba krajobrazu. Specyfika środowiska przyrodniczego Pojezierza Kaszubskiego, a zwłaszcza duże urozmaicenie ukształtowania terenu i charakter jego użytkowania (duże rozdrobnienie, w tym także lasów) powodują, że występuje tu zarówno duża wewnętrzna ekspozycyjność krajobrazowa, jak i nagromadzenie wielu lokalnych wnętrz krajobrazowych.

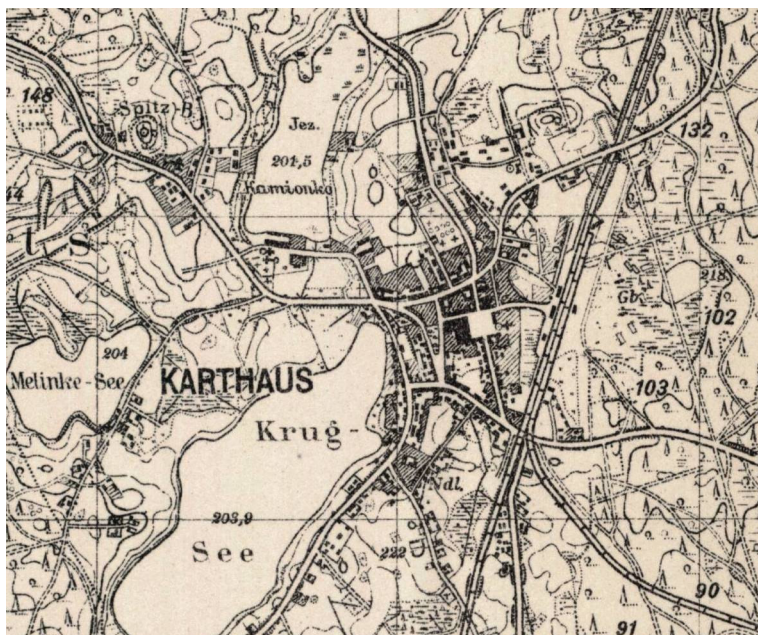
Dość dobrze zachowana jest historyczna sieć drożna z licznymi alejami i zadrzewieniami dróg łączących poszczególne jednostki osadnicze. Pomimo tego, iż znaczna część powiatu odznacza się harmonijnym krajobrazem kulturowym, spotykamy tutaj również zjawiska negatywne, mające bardzo duży wpływ na ochronę krajobrazu kulturowego tj. zanik tradycyjnego budownictwa ludowego, wprowadzanie wzorów architektury o formach niezwiązanych z miejscowym budownictwem, zanik zadrzewień śródpolnych i wzdłuż dróg.

Ochrona, a miejscami rewaloryzacja krajobrazu kulturowego w powiecie kartuskim powinna następować poprzez stosowanie historycznej kolorystyki dachów i elewacji; wykorzystywanie elementów budownictwa regionalnego w budownictwie współczesnym, sytuowanie i komponowanie bryły zgodnie z ukształtowaniem terenu, ograniczeni gabarytów budynków oraz użycie lokalnych materiałów budowlanych drewno, miejscowy kamień, ceramika).

5.2.4. Układy urbanistyczne

Kartuzy

Miasto Kartuzy powstało dzięki osadzie zakonników reguły Kartuzów, których zakon został założony przez św. Brunona z Kolonii w 1084 r. koło Grenoble we Francji, w dolinie Chartreuse, od której zakonnicy, a później miasto otrzymali nazwę. Na Kaszuby sprowadził Kartuzów szlachcic kaszubski Jan z Rusocina. W 1380 r. przybyli tu pierwsi zakonnicy z Pragi Czeskiej pod wodzą ojca Jana Deterhusa Saksończyka. 8 sierpnia 1381 r. poświęcono miejsce, na którym miał stanąć klasztor. Klasztor gotycki zbudowano w latach 1383 – 1403. Na wschód od założenia klasztorowego znajdował się folwark.

Kartuzy jako wieś przyklasztorna istniały już w 1391 r. Akt erekcyjny kościoła kielpińskiego z tego roku mówi o osadzie znajdującej się ok. 300 kroków na południe od zabudowań klasztorowego folwarku. Kolejna wzmianka z 1418 r. mówi o karczmi w tej wsi - uzupełnieniu nadanych karczmarzowi uprzednio 5 morgów do pełnej włóki. Podczas wojny trzynastoletniej Kartuzy zostały zniszczone i nie podźwignęły się do 2 poł. XVI w. Dobra klasztoru przejęło opactwo cystersów oliwskich. W 1570 r. Kartuzy liczyły tylko trzech, a w 1590 r. pięciu zagrodników. W połowie XVII w. miały już jednak dwadzieścia zagród ratajów i rzemieślników pracujących na podklasztornym folwarku, a także karczmarza i lemanów. Po próbie reaktywowania kartuzji gdańskiej w początkach XVIII w. udało się odbudować kościół i cały klasztor za sprawą działalności przeora Jerzego Schwengela. Więź kartuzów z ludnością kaszubską była wtedy nikła. Wraz z przejściem przez władze pruskie w 1772 r., w wyniku I rozbioru Polski, klasztoru kartuzów i jego posiadłości, wieś przyklasztorna, nazywana Kartuzami, zyskała niezależność. Jednocześnie nastąpił upadek klasztoru kartuzów, którego ostateczna kasata nastąpiła w 1823 r.

Na planie z 1790 r. widoczne są drogi - obecne ulice: Jeziorna (od placu Brunona do ulicy Derdowskiego) i Gdańska, która u zbiegu z dzisiejszą ul. Kościuszki przechodziła w placyk. Na północnym krańcu wsi stała figura św. Brunona (dziś stoi tam kapliczka), południowego, tak jak obecnie, Boża Męka. Wieś miała około stu mieszkańców, wśród których obok Kaszubów-katolików byli Niemcy-ewangelicy, rekrutujący się spośród osadników sprowadzonych przez zakon. Pierwszym jego etapem rozwoju wsi była zabudowa dzisiejszej ulicy 3-ego Maja, gdzie usytuowano biura i mieszkania dla urzędników. Natomiast Rynek kartuski i krzyżujące się na nim ulice: Dworcowa i Kościuszki powstały dopiero po 1865 r. Jednocześnie wydłużała się zabudowa przy drogach wybiegających z wioski, tak że pod koniec ubiegłego stulecia śródmiejska sieć ulic wyglądała już tak, jak obecnie. Liczba mieszkańców Kartuz, która w 1848 r. wynosiła 817, stosunkowo szybko rosła osiągając w piętnaście lat później - 1765, a w 1890 r. - 2351. Rozwojowi wsi o charakterze już małomiasteczkowym sprzyjały również budowy szos z Gdańska i do Bytowa, którymi kursowały codziennie omnibusy, a przede wszystkim doprowadzenie w 1886 r. linii kolejowej z Pruszcza Gdańskiego. Linie tę sukcesywnie przedłużano przez Sierakowice do Lęborka, dokąd dotarła ona w 1905 r. Wcześniej Kartuzy uzyskały już połączenie kolejowe z Kościerzyną. Jeszcze przed pierwszą wojną światową została zbudowana najkorzystniejsza

dla komunikacji z Gdańskiem linia przez Kokoszki - Wrzeszcz, zniszczona w 1945 r. i, do dziś nieodbudowana. Mimo awansu administracyjnego podstawą bytu mieszkańców Kartuz długo jeszcze było rolnictwo i rzemiosło a także gospodarka leśna. Powoli rozwijał się jednak handel a tym samym rosła liczba zatrudnionych poza rolnictwem i rzemiosłem. Wg stanu na 1869 r. w Kartuzach była apteka z dwoma lekarzami, farbiarnia, dwa browary, fabryka zapalek, cegielnia, trzy szkoły i drukarnia. Około 1886 r. powstało Towarzystwo Upiększania Kartuz, które celem było zagospodarowanie turystyczne wsi. W początkach naszego stulecia powstały tu dwa duże zakłady produkcyjne – stacja wodociągowa i rzeźnia. Kartuzy również elektryczność oraz doszło do regulacji geodezyjnej wszystkich ulic, przy których powstały chodniki dla pieszych. W latach 1907-1908 powstał szpital i szkoła średnia. Do najważniejszych placówek polskich należały już wówczas Bank Ludowy i "Bazar"- wielki sklep bławatny przy ul. Parkowej. Innym kartuskim sklepem z tradycją polską był Rolniczy Dom Handlowy w Rynku. W latach dziesiątych naszego stulecia otworzyli go bracia Marian, Leon i Julian Borzestowscy ze zubożałej kaszubskiej rodziny szlacheckiej. Czwarty Borzestowski, Bolesław, prowadził w Rynku hotel, a pod koniec pierwszej wojny światowej Dwór Kaszubski przy ul. Gdańskiej, który oferował gościom 20 pokoi hotelowych, werandową salę na około 200 osób, tzw. jadalnię, gdzie odbywały się różne zebrania, pokój klubowy, a także kręgielnię, bilard, kort tenisowy i stajnię. Z początkiem lat dwudziestych Bolesław Borzestowski uruchomił pierwszą linię autobusową Kartuzy-Gdańsk.

W 1913 r. Kartuzy miały 3245 obywateli, w tym 1027 ewangelików, głównie urzędników pruskich, dla których w 1883 r. został zbudowany przy Rynku ewangelicki neogotycki kościół. 8 lutego 1920 r. wkroczyły do Kartuz entuzjastycznie witane pierwsze oddziały wojska polskiego. Zachowując status stolicy powiatu, siedziby starosty i sądu grodzkiego, w trzy lata później, 29 marca 1923 r. rozporządzeniem ministra spraw wewnętrznych Władysława Sikorskiego Kartuzy uzyskały prawa miejskie i otrzymały herb. W 1929 r. Kartuzy, oddzielone granicą od Wolnego Miasta Gdańska, dla którego były zapleczem rekreacyjnym, dzięki budowie magistrali węglowej uzyskały połączenie, przez Somonino, z szybko rozbudowującą się Gdynią. Wraz z napływem turystów i letników nad morze modne stało się również Pojezierze Kaszubskie. Zadbane i pięknie położone Kartuzy oferowały różnorakie usługi - w latach trzydziestych, poza Dworem Kaszubskim były w Kartuzach jeszcze trzy hotele: "Pomorski" (ul. 3 Maja), "Centralny" (ul. Parkowa) i "Hoga" na Wzgórzu Wolności oraz schronisko turystyczne w szkole. W mieście świadczone usługi gastronomiczne, motoryzacyjne i garażowe. Były tam również taksówki - dorożki samochodowe oraz połączenia autobusowe - nie licząc linii na Gdańsk, do Kościerzyny, Wejherowa i Parchowa. W samych Kartuzach nad Jeziorem Klasztornym znajdowała się przystań łodzi do wynajęcia i Miejskie Łazienki Publiczne przy Wyspie Łabędziej, z basenem i piaszczystą plażą. Atrakcją Kartuz były też piękne tereny spacerowe - nadjeziorna Aleja Filozofów w Gaju Świętopełka. Choć w 1935 r. miały Kartuzy tylko 5764 mieszkańców, posiadały własną "Gazetę Kartuską", która ukazywała się w latach 1922-1939, od 1936 r. do wojny z dodatkiem "Kaszuby". Wydawano też miesięcznik "Zrzesz Kaszebski" (1933-1939), a wcześniej (1928-1929) "Przyjaciel Ludu Kaszubskiego". Ponadto w latach 1921-1922 i 1925, a następnie w 1931 r. wychodził szczególnie zasłużony w historii czasopiśmiennictwa kaszubskiego "Gryf" - "Pismo dla spraw kaszubskich". Od września 1939 do marca 1945 r. Kartuzy pozostawały pod okupacją niemiecką.

Żukowo

Nazwa Żukowo występuje w źródłach historycznych pod różnymi postaciami: Sucon, Suchow, Suchovia, Succow, Suhaw, Sukow, Sucowe, Żucovia, Szukow, Żukowo, Żukovia, Żuckau. Prawdopodobnie już w X w. przy ujściu rzeki Słupiny do Raduni, istniała tu osada. Pierwszą historyczną wzmiankę zawierała bulla papieża Innocentego III z 12 sierpnia 1201 r., w której mowa jest o kościele św. Jakuba w Żukowie. Inny dokumentem mówiącym o Żukowie nad Radunią jest akt fundacyjny Mściwoja Spokojnego z 1209 r.

nadający norbertankom żukowskim cztery wsie: Sucovia (Żukowo), Sulislave (Sulisławy), Barchino (Borklino), i Mislicyn (Myślicyn). W tym czasie Żukowo było wsią opolną, tzn. społecznością panów oraz kmieci, których organizacja społeczna miała charakter związków rodowych, łączących szereg osad w opole. Już od XIII wieku miasto powiązane było z całą ziemią kaszubską stosunkami gospodarczymi i społecznymi. Dopiero później rozbudowało się w większą osadę, której organizacja była oparta na nowym prawie niemieckim. Proboszcz żukowski ks. Jan Stenzel w wydanej w 1891r. Monografii klasztoru żukowskiego utrzymuje, że na wieży kościoła pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela była metalowa chorągiewka z umieszczoną datą 1031r., którą uważa za rok jego wybudowania.

Historia Żukowa nierozzerwalnie związana jest z klasztorem norbertanek. Zakon powstał w 1121r. w Rheims, a w Polsce pierwszy klasztor został założony przez Piotra Własta wojewodę wrocławskiego w 1126r. pod Kaliszem. Budowa klasztoru w Żukowie miała miejsce w latach 1212-1214. Wtedy też przybyły tu pierwsze norbertanki, najpierw z Wrocławia, potem z rodzin kaszubskich. Okoliczne tereny zostały od razu nadane klasztorowi aby służyły one Najświętszej Panience. W przeciwieństwie do zakonu kartuskiego zakon żukowski zawsze był zakonem polskim, o czym świadczą pradawne imiona sióstr: Bolesława, Ludmiła itd. oraz miał charakter czysto polski, prowadził szkołę dla córek szlachty kaszubskiej, które uczyły się robótek ręcznych, haftu, pisania, czytania, szycia i życia z głęboką wiarą. Klasztor w Żukowie był pierwszym i najstarszym zakonem żeńskim na Pomorzu. Liczył on przeciętnie od 30 do 60 sióstr zakonnych. Zakon ten cieszył się względami dworów gdańskich, gdyż przebywały w nim córki książąt pomorskich. Na czele klasztoru stała przeorysza (magistra). Siostry dzieliły się na kanoniczki i nawrócone (conversae), zajęte wewnątrz klasztoru, pozostające pod klauzurą na równi z pierwszymi. Czynności na zewnątrz klasztoru pełniły tzw. siostry darowane (oblatae), które nosiły szaty świeckie koloru czarno-białego. Dzięki hojnym dobroczyńcom klasztoru Norbertanki z Żukowa stały się jednym z najbogatszych właścicieli feudalnych. Zakonnice utworzyły też szkołę żeńską. Włości ziemski zakonnic nadal się powiększały dzięki ofiarodawcom klasztoru. Prócz posiadłości ziemskich zakon żukowski cieszył się regaliami, wśród których na pierwszy plan wysuwają się prawa rybołówcze. Do Norbertanek należały również trzy młyny.

Dzięki wybuchowi wojny trzynastoletniej w 1454 r. klasztor żukowski nie uległ wcieleniu przez zakon krzyżacki i pozostał wierny opactwu we Wrocławiu.

W drugiej połowie XIV i na początku XV w. klasztor żukowski przechodzi głęboki kryzys. Dopiero z chwilą przyłączenia Pomorza Gdańskiego do Polski norbertanki uzyskały większą swobodę działania.

Klasztor istniał do połowy XIX w. Kasacji dokonał 20 listopada 1834r amtamann Stein z Kartuz. Ostatnia siostra, 81-letnia Agnieszka Bojanowska zmarła w 1862 r. W rok później część zabudowań klasztornych sprzedano, a nowy właściciel przebudował je, niszcząc w ten sposób zabytkowy obiekt starego klasztoru.

Żukowo stało się miastem na podstawie uchwały Rady Państwa z 17 listopada 1988 r., która weszła w życie 1 stycznia 1989 r. Uroczyste nadanie praw miejskich odbyło się 17 lutego 1989 r. wtedy również dokonano wyboru herbu Żukowa.

5.2.5. Zabytki nieruchome

Na terenie powiatu znajduje się 19 kościołów i kaplic wpisanych do rejestru zabytków (w tym dwa średniowieczne założenia poklasztorne datowane na XIII/XIV w. – w Kartuzach i Żukowie, kościół gotycki z XIV w. w Przyjaźni, trzy kościoły z XVII w. – Kiełpino, Somonino, Żukowo, dwa z XVIII w. – Chwaszczyno, Stężyca, siedem z XIX w. – Chmielno, Sianowo, Przodkowo, Sierakowice, Stężyca, Sulęczyno, Sulmin i jeden z pierwszego ćwierćwiecza XX w. w Pomieczynie, kaplica z poł. XVII w. w Kartuzach, kaplica dworska z XVIII w. w Mirachowie, kaplica cmentarna z XVIII w. w Żukowie) oraz zabudowania poklasztorne w Kartuzach (2) i Żukowie (3); sześć założeń dworsko-parkowych (XVIII-wiecznych: Mirachowo, Sikorzyno, Leżno i XIX-wiecznych: Borcz, Wyczechowo, Przyjaźń), 30 kamienic w mieście Kartuzy (XIX, XX w.), 5 obiektów budownictwa ludowego – Chmielonko, Łączyńska Huta, Ręboszewo, Hopowo, Ostrzyce, ponadto dwa cmentarze w Chmielnie, mur cmentarny w Kartuzach, cztery budynki użyteczności publicznej (urząd, szkoła, poczta, d. hotel ob. dom kultury) w Kartuzach, stacja kolejowa w Miechucinie, dawna karczma w Kiełpinie, z zabytków techniki to papiernia w Żukowie i kuźnia w Somoninie.

5.2.6. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome w powiecie kartuskim wpisane do rejestru zabytków województwa pomorskiego to wyposażenie kościołów w Kartuzach, Sianowie, Kiełpinie, Żukowie, Przyjaźni, Chmielnie, Sierakowicach, Goręczynie, Stężycy. Składają się na nie: ołtarze główne i boczne, fragmenty chórów muzycznych, stalle, ławy kolatorskie, konfesjonały, ambony, chrzcielnice, meble, naczynia liturgiczne, wota, kurdybany, rzeźby, obrazy, świeczniki, tabernakula, feretrony, dzwony, płyty nagrobne, epitafia.

5.2.7. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków z terenu powiatu to cmentarzyska, kurhany, grobowce, osady, piece.

W gminie Chmielno występuje 9 stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków: Borzestowo – grodzisko wyżynne, Chmielno – grodzisko nizinne oraz osada otwarta, Chmielonko – cmentarzysko płaskie, Chmielonko – osada otwarta, Garcz – osada otwarta, Miechucino – dwie osady otwarte, Reskowo – cmentarzysko płaskie.

W gminie Kartuzy występuje 6 stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. Mirachowo – cmentarzysko kurhanowe oraz cmentarzysko wczesnośredniowieczne, Staniszewo – cmentarzysko płaskie z epoki żelaza, Głusino – dwa cmentarzyska płaskie z wczesnej epoki żelaza, Kartuzy – grodzisko wczesnośredniowieczne.

W gminie Przodkowo jest osiem stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków: Kczewo Młynek – grodzisko wczesnośredniowieczne, Rąb – cmentarzysko płaskie, Pomieczyno – cmentarzysko płaskie, Załęże – cmentarzysko płaskie, Kłosowo – cmentarzysko płaskie, Rąb – cmentarzysko kurhanowe, Nowy Rąb – cmentarzysko płaskie, Rąb – cmentarzysko płaskie.

W gminie Sierakowice występuje pięć stanowisk archeologicznych : w Pałubicach – cmentarzysko i osada, w Mojuszu – piece, w Kamienickim Młynie – cmentarzysko, w Złakowie – cmentarzysko kultury zachodniopomorskiej.

W gminie Somonino występuje sześć stanowisk archeologicznych: Borcz – grodzisko wczesnośredniowieczne, cmentarzysko kurhanowe z kręgami kamiennymi (I-II w. n. e.), Piotrowo – grodzisko i osada wczesnośredniowieczne, Rąty – grodzisko wczesnośredniowieczne, Wyczechowo – cmentarzysko kurhanowe z epoki brązu.

W gminie Stężycza występuje 12 stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. Łosienice – cmentarzysko płaskie, Klukowa Huta – cmentarzysko płaskie, Kamienica Szlachecka – grodzisko, Borucino – cmentarzysko płaskie, Borucino – cmentarzysko płaskie i osada otwarta, Niesiołowice – cmentarzysko kurhanowe, Niesiołowice – cmentarzysko płaskie, Łączyno – cmentarzysko płaskie, Zgorzałe (leśnictwo Uniradze) – cmentarzysko kurhanowe, Stare Czaple – cmentarzysko kurhanowe, Czapielski Młyn – grodzisko, Czaple – grodzisko i osada przyrodowa.

W gminie Sulęczyno jest 6 stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków: Podjazdy – grodzisko wczesnośredniowieczne, Mściszewice – cmentarzysko płaskie, cmentarzysko kurhanowe, Węsiory – cmentarzysko kurhanowe z kręgami kamiennymi, cmentarzysko płaskie, Żakowo – cmentarzysko płaskie.

W gminie Żukowo jest sześć stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków: w Nowym Tuchomiu – grodzisko wczesnośredniowieczne, w Baninie – cmentarzysko płaskie, w Nowym Glinczu – cmentarzysko płaskie, dwa cmentarzyska płaskie w Przyjaźni, w Niestępowie – cmentarzysko płaskie.

5.2.8. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie powiatu istnieją następujące muzea:

- Muzeum Kaszubskie im. F. Tredera, w którym znajdują się przykłady tradycyjnej i współczesnej sztuki ludowej Kaszub, podstawowe narzędzia związane z uprawą roli, narzędzia stosowane do mierzenia płodów rolnych, ich przechowywania, przetwarzania żywności oraz podstawowy sprzęt kuchenny, jest również ekspozycja związana z rybołówstwem (czołna i narzędzia rybackie), ceramika kaszubska, przedmioty wchodzące w skład posagu panny młodej, wyposażenie tradycyjnej izby kaszubskiej, obiekty związane z obrzędami i zwyczajami dorocznymi, instrumenty muzyczne oraz zabawki ludowe;

- Muzeum Ceramiki Kaszubskiej Neclów w Chmielnie, w którym można obejrzeć pracę garncarza na kole i samemu spróbować sztuki wykonania naczynia glinianego;

- Muzeum Ciesielstwa w Centrum Edukacji Promocji Regionu (CEPR) w Szymbarku, w którym znajduje się ekspozycja różnego rodzaju narzędzi ciesielskich, kołodziejskich, rolniczych, furmańskich, medycznych i gospodarstwa domowego z okresu pomiędzy wiekiem XVIII a wybuchem drugiej wojny światowej;

- Stała Ekspozycja Muzealna Ziemi Sierakowskiej, Zawiera około 500 eksponatów. Przedstawia wyposażenie tradycyjnego kaszubskiego domu. Najbogatsze są zbiory naczyń i narzędzi gospodarstwa domowego. Jest też spora kolekcja mebli, starych narzędzi rolniczych i dokumentów. W ekspozycji organizowane są lekcje muzealne dla szkół i okolicznościowe wystawy;

- Izba Regionalna „KASZĘBSKŌ CHĚCZ” w Chmielnie - mieści się w budynku, wokół którego wyeksponowane zostały stare maszyny rolnicze oraz inne urządzenia wykorzystywane do pracy na wsi. W chwili obecnej w izbie i wokół niej zgromadzone zostało ponad 500 eksponatów. Są wśród nich m.in. stare meble, przedmioty codziennego użytku w gospodarstwach domowych oraz tradycyjnej sztuki ludowej i kaszubskiego rzemiosła tradycyjnego, prezentowany jest również tradycyjny sposób przygotowania tabaki – symbolu kultury kaszubskiej.

- Dwór szlachecki w Sikorzynie - w zrekonstruowanym wnętrzu znajdują się oryginalne piece kaflowe, meble i sprzęty z końca XIX i z pocz. XX wieku – udostępnione do zwiedzania.

5.2.9. Dziedzictwo niematerialne

Najcenniejszym dziedzictwem niematerialnym ziemi kartuskiej jest zachowany, wciąż żywy język kaszubski. Kultywowane są tradycje haftu kaszubskiego (jednym z żywych ośrodków hafciarstwa jest Żukowo), jak również zażywania tabaki. Zachowały się zwyczaje związane z rokiem obrzędowym; są one w niektórych wypadkach różne od obyczajów spotykanych gdzie indziej na wsi w Polsce. Zachowała się do dziś duża ilość tradycyjnych kaszubskich pieśni i tańców.

Niematerialnymi elementami dziedzictwa kulturowego są historyczne i geograficzne nazwy miejscowości.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

5.3.1. Wykaz zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków

Lp	gmina	miejsowość	ulica	obiekt	datowanie	nr rejestru zabytków	data wpisu do rejestru zabytków	nr decyzji
1.	Chmielno	Chmielno	Gryfa Pomorskiego 41	kościół parafialny p.w. śś. Apostołów Piotra i Pawła oraz nieczynny cmentarz przykościelny	XIX w.	1162	1987-04-30	WKZ/5340/18/87/708
2.	Chmielno	Chmielno		cmentarz parafialny	XIX w.	1163	1987-04-30	WKZ/5340/19/87/709
3.	Chmielno	Chmielonko 66		chata wraz z terenem zagrody	XIX w.	1745	2003-12-22	PWKZ.R.4190-3/8879/2003
4.	Chmielno	Łączyńska Huta		zagroda (dom, budynek gospodarczy kapliczka, piec chlebowy, piwnica-ziemianka)	XIX w.	979	1980-07-14	II/8713/24/834/80
5.	Chmielno	Miechucino		stacja kolejowa "Miechucino" w granicach znaków krańcowych stacji z budynkami zaplecza technicznego; wyposażeniem ruchomym oraz terenem otaczającym	XX w.	1487	1994-10-27	WKZ/5340/9/94/3591
6.	Kartuzy	Kartuzy		zespół urbanistyczny	XIV w.	915	1978-05-30	KL.VI/0138/78
7.	Kartuzy	Kartuzy	Bielińskie-go 2	kamienica	XX w.	956	1979-02-16	KL.VI/0318/79
8.	Kartuzy	Kartuzy	pl. Św. Brunona 6	kamienica	XIX w.	954	1979-02-16	KL.VI/0318/79
9.	Kartuzy	Kartuzy	pl. Św. Brunona 7	kamienica	XIX w.	955	1979-02-16	KL.VI/0318/79
10.	Kartuzy	Kartuzy	Dworcowa 1	siedziba Starostwa Powiatowego	XX w.	948	1979-02-16	KL.VI/0138/79
11.	Kartuzy	Kartuzy	Gdańska 3/4	kamienica	XX w.	1568	1995-10-27	WKZ/5340/22/95/4431
12.	Kartuzy	Kartuzy	Gdańska 8	kamienica	XIX w.	966	1979-04-30	II/8713/9/79/823
13.	Kartuzy	Kartuzy	Gdańska 10	kamienica	XX w.	967	1979-04-30	II/8713/10/79/824
14.	Kartuzy	Kartuzy	Gdańska 15	hotel - ob. centrum kultury "Kaszubski Dwór"	XIX/ XX w.	1497	1994-12-13	WKZ/5340/12/94/4241
15.	Kartuzy	Kartuzy	Góra Spiczasta	kaplica p.w. św. Krzyża	XVII w.	512	1971-02-20	KL.IV/620/728/71
16.	Kartuzy	Kartuzy	Jeziorna 16	kamienica	XIX w.	945	1979-02-16	KL.VI/0138/79
17.	Kartuzy	Kartuzy	Jeziorna 18	kamienica	XX w.	944	1979-02-16	KL.VI/0138/79
18.	Kartuzy	Kartuzy	Jeziorna 20	kamienica	XIX w.	943	1979-02-16	KL.VI/0138/79
19.	Kartuzy	Kartuzy	Jeziorna 22	kamienica	XIX w.	942	1979-02-16	KL.VI/0138/79
20.	Kartuzy	Kartuzy	Jeziorna 24	kamienica	XIX w.	941	1979-02-16	KL.VI/0138/79
21.	Kartuzy	Kartuzy	Jeziorna 26	kamienica	XIX w.	940	1979-02-16	KL.VI/0138/79
22.	Kartuzy	Kartuzy	Jeziorna 28	kamienica	XIX w.	946	1979-02-16	KL.VI/0138/79
23.	Kartuzy	Kartuzy	Jeziorna 38	kamienica	XX w.	947	1979-02-16	KL.VI/0138/79

24.	Kartuzy	Kartuzy	Kościarska 1	willa z budynkiem gospodarczym	XX w.	1113	1986-04-15	WKZ/5340/9/86/665
25.	Kartuzy	Kartuzy	Kościuszki 26	kamienica	XX w.	968	1979-04-30	II/8713/11/79/825
26.	Kartuzy	Kartuzy	Klasztorna 5	zespół d. klasztoru kartuzów - Kartuzja Gdańska /kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP/	XIV w.	251	1961-12-01	KL.IV/KZ/2/34/61
27.	Kartuzy	Kartuzy	Klasztorna 5	zespół d. klasztoru kartuzów - Kartuzja Gdańska /refektarz poklasztorny/	XIV/ XV w.	251	1961-12-02	KL.IV/KZ/2/35/61
28.	Kartuzy	Kartuzy	Klasztorna 5	zespół d. klasztoru kartuzów - Kartuzja Gdańska /d. erem/	XIV/ XV w.	251	1961-12-02	KL.IV/KZ/2/36/61
29.	Kartuzy	Kartuzy	Klasztorna 5	zespół klasztorny kartuzów - Kartuzja Gdańska /mury klasztorne ob. cmentarne/	XV w.		1971-02-20	KL.IV/620/717/71
30.	Kartuzy	Kartuzy	Klasztorna 10	zespół d. klasztoru kartuzów - d. gorzelnia	XVII w.	251	1971-02-20	KL.IV/620/726/71
31.	Kartuzy	Kartuzy	Klasztorna 14	zespół d. klasztoru kartuzów - d. słodownia	XIV/ XV w.	251	1971-02-20	KL.IV/620/727/71
32.	Kartuzy	Kartuzy	Klasztorna 16	zespół d. klasztoru kartuzów - d. młyn	XV w.	251	1971-02-20	KL.IV/620/725/71
33.	Kartuzy	Kartuzy	Klasztorna 18	zespół d. klasztoru kartuzów - d. browar	XIV/ XV w.	251	1971-02-20	KL.IV/620/715/71
34.	Kartuzy	Kartuzy	3-ego Maja 3	kamienica	XIX w.	964	1979-04-30	II/8713/7/79/821
35.	Kartuzy	Kartuzy	3-ego Maja 5	kamienica	XIX w.	951	1979-02-16	KL.VI/0138/79
36.	Kartuzy	Kartuzy	3-ego Maja 10	willa z d. apteką "Pod Orłem" - ob. budynek usługowy	XX w.	1622	1997-03-24	WKZ/5340/3/97/1916
37.	Kartuzy	Kartuzy	3-ego Maja 15	kamienica	XX w.	952	1979-02-16	KL.VI/0138/79
38.	Kartuzy	Kartuzy	3-ego Maja 19	kamienica	XIX w.	965	1979-04-30	II/8713/8/79/822
39.	Kartuzy	Kartuzy	Majkowskiego 9	willa - dom Aleksandra Majkowskiego	XX w.	513	1971-02-20	KL.IV/620/724/71
40.	Kartuzy	Kartuzy	Parkowa 1	poczta	XIX w.	949	1979-02-16	KL.VI/0138/79
41.	Kartuzy	Kartuzy	Parkowa 16	kamienica	XX w.	950	1979-02-16	KL.VI/0138/79
42.	Kartuzy	Kartuzy	Rynek 3	kamienica	XX w.	1445	1994-03-21	WKZ/5430/2/94/906
43.	Kartuzy	Kartuzy	Rynek 6	dom - ob. Liceum Katolickie	XIX w.	953	1979-02-16	KL.VI/0138/79
44.	Kartuzy	Kielpino	Ks. Arasmusa 2	kościół paraf. p.w. św. Michała Archaniola z d. plebanią i cmentarzem	XVII w.	518	1971-02-20	KL.IV/620/720/71
45.	Kartuzy	Kielpino	Długa 34	d. zajazd - ob. dom mieszkalny	XIX w.	1191	1987-11-27	WKZ/5340/23/871557
46.	Kartuzy	Mirachowo		zespół dworski - d. kaplica dworska	XVIII w.	519	1971-02-20	KL.IV/620/718/71
47.	Kartuzy	Mirachowo		zespół dworski - dwór	XVIII w.		1971-02-20	KL.IV/620/719/71
48.	Kartuzy	Sianowo		kościół parafialny p.w. Narodzenia NMP	XIX w.	517	1971-02-20	KL.IV/620/718/71
49.	Przodkowo	Pomieczyno 50		kościół parafialny p.w. św. Józefa	XX w.	1254	1988-09-24	WKZ/5340/11/88/733
50.	Przodkowo	Przodkowo		kościół parafialny p.w. św. Andrzeja Boboli wraz z cmentarzem przykościelnym i plebanią	XIX w.	1728	2001-08-21	PWKZ-5340/5/01/5725

51.	Sierakowice	Sierakowice		kościół parafialny p.w. św. Marcina wraz z terenem przykościelnym w obrębie muru kościelnego	XIX w.	1729	2001-11-14	PWKZ-5340/7/2001/76/07
52.	Somonino	Borcz		zespół dworsko-parkowy (dwór; budynek magazynowy; dwa budynki inwentarskie; gorzelnia; park)	XX w.	1238	1988-07-20	WKZ/5340/19/8/8/940
53.	Somonino	Goręczyno 140		kościół parafialny p.w. Św. Trójcy	XX w.	514	1971-02-20	KL.IV/620/723/71
54.	Somonino	Hopowo 27		dom i kuźnia	XIX w.	1525	1995-03-01	WKZ/5340/5/95/831
55.	Somonino	Ostrzyce 24		dom	XIX w.	1531	1995-03-09	WKZ/5340/6/95/1026
56.	Somonino	Połączyno		kościół filialny p.w. Św. Andrzeja Boboli wraz z terenem przykościelnym oraz kamiennym murem zachowanym wzdłuż granicy pd. działki		1779	2009-06-15	
57.	Somonino	Wyczechowo		zespół dworsko-parkowy (dwór; zabudowania gospodarcze: magazyn pasz i chlewnia; park)	XIX w.	1257	1988-09-24	WKZ/5340/26/8/8/1221
58.	Stężycza	Stężycza	9-ego Marca 13	kościół poewangelicki	XIX/ XX w.	1120	1986-06-10	WKZ/5340/13/8/6/864
59.	Stężycza	Stężycza	Sobieskiego 14	kościół parafialny p.w. św. Katarzyny Aleksandryjskiej	XVIII w.	254	1961-12-02	KL.IV/KZ/2/39/6/1
60.	Stężycza	Sikorzyno		dwór (z elementami wyposażenia wnętrza) z parkiem	XVIII/XI X w.	1555	1995-07-13	WKZ/5340/16/9/5/2898
61.	Stężycza	Wygoda Łączyńska	Wygoda Łączyńska 20	zespół kościoła parafialnego p.w. św. Józefa z plebanią, elementami małej architektury (mur kościelny, brama, atrium) oraz działką		1837	2008-10-29	
62.	Sulęczyno	Borek Kamienny 10		dom	XIX w.	1203	1988-02-15	WKZ/5340/4/88/285
63.	Sulęczyno	Sulęczyno	Kościelna 1	kościół parafialny p.w. Św. Trójcy wraz z terenem przykościelnym i znajdującym się na nim starodrzewem	I. 1872-1874	1762	2005-10-14	PWKZ.R4190-36/6393-2/2005
64.	Żukowo	Chwaszczyno	Mickiewicza 5	kościół parafialny p.w. śś. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza wraz z cmentarzem	XVIII w.	1305	1990-03-21	WKZ/5340/2/90/438
65.	Żukowo	Leżno		zespół dworsko-parkowy (dwór; d. oficyna; obora ze stodołą; chlewnia i magazyn; park z aleją południową)	XVIII w.	1137	1986-12-10	WKZ/5340/36/8/6/1873
66.	Żukowo	Przyjaźń		kościół parafialny p.w. św. Jana Ewangelisty	XIV w.	253	1961-12-02	KL.IV/KZ/2/38/6/1
67.	Żukowo	Przyjaźń		zespół dworsko-parkowy (dwór; budynek gospodarczy; park z aleją doprowadzającą)	XIX w.	1138	1986-12-10	WKZ/5340/37/8/6/1874
68.	Żukowo	Sulmin		d. kościół ewangelicki	XIX w.	851	1976-10-11	KL.VI/4239/76
69.	Żukowo	Żukowo	Gdańska	kościół filialny p.w. Św. Jana	XVII w.	515	1971-02-20	KL.IV/620/722/71

70.	Żukowo	Żukowo	3-ego Maja 4	zespół klasztorny norbertanek /kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP - kolegiata, dwa budynki klasztorne, mur klasztorny/	XIII/XIV w.	255	1961-12-04	KL.IV/KZ/2/40/61
71.	Żukowo	Żukowo		kaplica p.w. św. Jana Nepomucena	XVIII w.	516	1971-02-20	KL.IV/620/721/71
72.	Żukowo	Żukowo	Parkowa	zespół papierni i kanału rzeki Słupnicy /obszar zespołu d. papierni i kanału rzeki Słupnicy (budynek młyna z zespołem turbiny Francis'a; budynek mieszkalny d. dzierżawcy - papiernika; kanał rzeki Słupnicy	XVIII w.	1233	1988-06-25	WKZ/5340/14/88/782
73.	Żukowo	Żukowo		zespół osadniczo-krajobrazowy d. wsi klasztornej	XIII-XIV w.	1348	1991-03-06	WKZ/5340/2/91/397

5.3.2. Wykaz zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków

Lp	nr rejestru zabytków	data wpisu do rejestru zabytków	miejsowość	gmina	obiekt	miejsce położenia lub przechowywania zabytku
1.	B-3/56	24.05.1956	Żukowo	Żukowo	wyposażenie kościoła	Kościół parafialny rzym.-kat. pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, ul. 3-ego Maja 4, 83-330 Żukowo
2.	B-7/57	12.06.1957	Kartuzy	Kartuzy	wyposażenie kościoła	Kościół parafialny rzym.-kat. pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, ul. Klasztorna 5, 83-300 Kartuzy
4.	B-80/71	17.11.1971	Chwaszczyno	Żukowo	wyposażenie kościoła	kościół parafialny rzym.-kat. pw. Św. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza, ul. Mickiewicza 5, 84-209 Chwaszczyno
5.	B-81/71	08.11.1971	Kartuzy	Kartuzy	wyposażenie kościoła	kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, ul. Klasztorna 5, 83-300 Kartuzy
6.	B-107/72	30.09.1972	Goręczyno	Somonino	wyposażenie kościoła	kościół parafialny p.w. Trójcy Świętej i Wszystkich Świętych, ul. Kasztelańska 60, 83-311 Goręczyno
7.	B-108/72	30.09.1972	Sulęczyno	Sulęczyno	wyposażenie kościoła	Kościół parafialny p.w. Świętej Trójcy, al. Zwycięstwa 8, 83-320 Sulęczyno
8.	B-109/72	30.09.1972	Przyjaźń	Żukowo	wyposażenie kościoła	Kościół parafialny p.w. Św. Jana Ewangelisty, 83-331 Przyjaźń
9.	B-110/72	30.09.1972	Sierakowice	Sierakowice	wyposażenie kościoła	kościół parafialny pw. Św. Marcina, 83-340 Sierakowice, ul. Kartuska 1
10.	B-111/72	30.09.1972	Sianowo	Kartuzy	wyposażenie kościoła	kościół parafialny p.w. Narodzenia NMP (Sanktuarium NMP Królowej Kaszub), 83-328 Sianowo
11.	B-112/72	30.09.1972	Kielpino	Kartuzy	wyposażenie kościoła	kościół parafialny p.w. Św. Michała Archanioła, 83-307 Kielpino, ul. Ks. Aras musa 2
12.	B-118/73	4.01.1973	Chmielno	Chmielno	wyposażenie kościoła	kościół parafialny p.w. Św. Apostołów Piotra i Pawła, ul. Gryfa Pomorskiego 41, 83-333 Chmielno
13.	B-119/73	4.01.1973	Stężycza	Stężycza	wyposażenie kościoła	kościół parafialny p.w. Św. Katarzyny Aleksandryjskiej, ul. Jana III Sobieskiego 14, 83-322 Stężycza
14.	B-120/73	4.01.1973	Stężycza	Stężycza	wyposażenie kościoła	kościół parafialny p.w. Św. Katarzyny Aleksandryjskiej, ul. Jana III Sobieskiego 14, 83-322 Stężycza
15.	B-128/73	04.01.1973	Kartuzy	Kartuzy	wyposażenie kościoła	kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP, ul. Klasztorna 5, 83-300 Kartuzy

16.	B-129/73	12.01.1973	Kartuzy	Kartuzy	wyposażenie kościoła	kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP, ul. Klasztorna 5, 83-300 Kartuzy
17.	B-130/73	12.01.1973	Kartuzy	Kartuzy	wyposażenie kościoła	kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP, ul. Klasztorna 5, 83-300 Kartuzy
18.	B-131/73	12.01.1973	Kartuzy	Kartuzy	wyposażenie kościoła	kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP, ul. Klasztorna 5, 83-300 Kartuzy
19.	B-205/83	04.01.1983	Chmielno	Chmielno	wyposażenie kościoła	kościół parafialny p.w. Św. Apostołów Piotra i Pawła, ul. Gryfa Pomorskiego 41, 83-333 Chmielno
20.	B-206/83	04.01.1983	Goręczyno	Somonino	wyposażenie kościoła	kościół parafialny pw. Trójcy Św. I Wszystkich Świętych, ul. Kasztelańska 60, 83-311 Goręczyno
21.	B-209/83	04.01.1983	Chwaszczyno	Żukowo	wyposażenie kościoła	kościół parafialny pw. Śś. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza, ul. Mickiewicza 5, 84-209 Chwaszczyno
22.	B-210/83	04.01.1983	Żukowo	Żukowo	wyposażenie kościoła	kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, ul. 3-Maja 4, 83-330 Żukowo
23.	B-226/84	11.07.1984	Żukowo	Żukowo	wyposażenie kościoła	kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, ul. 3-Maja 4, 83-330 Żukowo
24.	B-294/90	20.12.1990	Żukowo	Żukowo	wyposażenie kościoła	kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, ul. 3-Maja 4, 83-330 Żukowo
25.	B-300/91	12.12.1991	Żukowo	Żukowo	wyposażenie kościoła	kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, ul. 3-Maja 4, 83-330 Żukowo

5.3.3. Wykaz zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków

Lp.	gmina	miejsowość	obiekt	chronologia	Nr rejestru zabytków	data wpisu do rejestru zabytków
1	Chmielno	Borzestowo	grodzisko wyżynne	wczesne średniowiecze	9/Archeol.	11.11.1947 r.
2	Chmielno	Chmielno	grodzisko	wczesne średniowiecze	14/Archeol.	11.11.1947 r.
3	Chmielno	Reskowo	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	135/Archeol.	25.03.1971 r.
4	Chmielno	Chmielno	cmentarzysko płaskie	okres wpływów rzymskich	136/Archeol.	26.03.1971 r.
5	Chmielno	Chmielonko	osada otwarta	wczesna epoka żelaza	137/Archeol.	26.03.1971 r.
6	Chmielno	Chmielonko	osada otwarta	wczesne średniowiecze	138/Archeol.	26.03.1971 r.
7	Chmielno	Garcz	osada otwarta	mł. epoka żelaza/ wczesne średniowiecze	148/Archeol.	31.03.1971 r.
8	Chmielno	Miechucino	osada otwarta	wczesna epoka żelaza/ wczesne średniowiecze	288/Archeol.	30.09.1976 r.
9	Chmielno	Miechucino	osada otwarta	wczesne średniowiecze	313/Archeol.	6.12.1976 r.
10	Kartuzy	Mirachowo	cmentarzysko	wczesne średniowiecze	2/Archeol.	29.07.1959 r.
11	Kartuzy	Kartuzy	grodzisko	wczesne średniowiecze	28/Archeol.	27.11.1968 r.
12	Kartuzy	Mirachowo	cmentarzysko kurhanowe		238/Archeol.	06.12.1972 r.
13	Kartuzy	Głusino	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	368/Archeol.	27.04.1982 r.
14	Kartuzy	Głusino	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	408/Archeol.	24.04.1985 r.

15	Kartuzy	Staniszewo	cmentarzysko płaskie	epoka żelaza	409/Archeol.	15.05.1985 r.
16	Przodkowo	Kczewo Młynek	grodzisko	wczesne średniowiecze	1/Archeol.	29.07.1959 r.
17	Przodkowo	Rąb	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	5/Archeol.	30.07.1959 r.
18	Przodkowo	Pomieczyno	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	134/Archeol.	25.03.1971 r.
19	Przodkowo	Załęże	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	294/Archeol.	16.10.1976 r.
20	Przodkowo	Kłosowo	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	312/Archeol.	6.12.1976 r.
21	Przodkowo	Rąb	cmentarzysko kurhanowe	chronologia nieokreślona	314/Archeol.	6.12.1976 r.
22	Przodkowo	Nowy Rąb	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	339/Archeol.	16.10.1978 r.
23	Przodkowo	Rąb	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	446/Archeol.	20.11.1989 r.
24	Sierakowice	Kamienicki Młyn	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	4/Archeol.	30.07.1959 r.
25	Sierakowice	Mojsz	piece garncarskie	wczesne średniowiecze	85/Archeol.	9.01.1969 r.
26	Sierakowice	Załakowo	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	147/Archeol.	31.03.1971 r.
27	Sierakowice	Pałubice	osada otwarta	okres wpływów rzymskich	292/Archeol.	1.10.1976 r.
28	Sierakowice	Pałubice	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	293/Archeol.	16.10.1976 r.
29	Somonino	Rąty	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	417/Archeol.	15.12.1986r.
30	Somonino	Wyczechowo	cmentarzysko kurhanowe	epoka brązu	424/Archeol.	26.10.1987r.
31	Somonino	Borcz	grodzisko	wczesne średniowiecze	261/Archeol.	22.12.1975r.
32	Somonino	Borcz	cmentarzysko kurhanowe	okres wpływów rzymskich	048/Archeol.	28.05.1969r.
33	Somonino	Piotrowo	grodzisko	wczesne średniowiecze	158/Archeol.	21.11.1971r.
34	Somonino	Piotrowo	osada otwarta	wczesne i późne średniowiecze	159/Archeol.	21.11.1971r.
35	Stężyca	Łosienice	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	405/Archeol.	24.04.1985 r.
36	Stężyca	Klukowa Huta	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	406/Archeol.	24.04.1985 r.
37	Stężyca	Kamienica Szlachecka	grodzisko	wczesne średniowiecze	011/Archeol.	11.11.1947 r.
38	Stężyca	Borucino	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	232/Archeol.	06.12.1972 r.
39	Stężyca	Borucino	cmentarzysko płaskie i osada otwarta	wczesna epoka żelaza	410/Archeol.	15.05.1985 r.
40	Stężyca	Niesiołowice	cmentarzysko kurhanowe	chronologia nieokreślona	237/Archeol.	06.12.1972 r.

41	Stężycza	Niesiołowice	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	236/Archeol.	06.12.1972 r.
42	Stężycza	Łączyno	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	161/Archeol.	21.11.1971 r.
43	Stężycza	Zgorzałe (Leśnictwo Uniradze)	cmentarzysko kurhanowe	epoka brązu i wczesne średniowiecze	060/Archeol.	01.12.1969 r.
44	Stężycza	Czapple (Stare Czapple)	cmentarzysko kurhanowe	chronologia nieokreślona	404/Archeol.	24.04.1985 r.
45	Stężycza	Czapple (Czapielski Młyn)	grodzisko	wczesne średniowiecze	029/Archeol.	27.11.1968 r.
46	Stężycza	Czapple	grodzisko i osada przygodowa	wczesne średniowiecze	013/Archeol.	11.11.1947 r.
47	Sulęczyno	Węsiory	cmentarzysko kurhanowe	okr. wpływów rzymskich	06/Archeol.	5.09.1947 r.
48	Sulęczyno	Podjazdy	grodzisko	wczesne średniowiecze	10/Archeol.	11.11.1947 r.
49	Sulęczyno	Mściszewice	cmentarzysko kurhanowe	epoka brązu (?)	160/Archeol.	21.11.1971 r.
50	Sulęczyno	Węsiory	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	234/Archeol.	6.12.1972 r.
51	Sulęczyno	Mściszewice	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	403/Archeol.	21.03.1985 r.
52	Sulęczyno	Żakowo	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	433/Archeol.	18.12.1987 r.
53	Żukowo	Nowy Tuchom	grodzisko	wczesne średniowiecze	123/Archeol.	23.12.1970
54	Żukowo	Banino	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	233/Archeol.	6.12.1972 r.
55	Żukowo	Niestępowo	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	235/Archeol.	6.12.1972
56	Żukowo	Nowy Glinicz	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	289/Archeol.	30.09.1976
57	Żukowo	Przyjaźń	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	290/Archeol.	1.10.1976
58	Żukowo	Przyjaźń	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	291/Archeol.	1.10.1976

5.4. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla powiatu

5.4.1. Zabytki archeologiczne

Na obszarze powiatu kartuskiego znajduje się wiele ważnych dla przeszłości regionu obiektów archeologicznych. Są to przede wszystkim znajdujące się na powierzchni ziemi grodziska (dawne grody) i cmentarzyska kurhanowe oraz odkrywane pod powierzchnią ziemi ślady dawnych osad, cmentarzysk szkieletowych i ciałopalnych, obiektów produkcyjnych i miast, a także zabytki znajdujące się pod wodą (np. łodzie dłubanki). Najcenniejsze z nich to te, które posiadają własną formę krajobrazową – cmentarzyska kurhanowe i grodziska.

W gminie Chmielno występuje dziewięć stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. Szczególne znaczenie w powstaniu i rozwoju tego regionu miał gród nizinny w Chmielnie usytuowany między dwoma jeziorami – Kłodno i Białym. Grodzisko będące pozostałością tego grodu datowane jest na okres wczesnośredniowieczny. Z tego okresu pochodzi również grodzisko wyżynne w Borzestowie, osada otwarta z Chmielonka oraz osada otwarta w Miechucinie. Nieco wcześniejszą metrykę mają cmentarzyska płaskie w Reskowie i Chmielnie oraz osady otwarte w Chmielonku, Garczu i Miechucinie.

W gminie Kartuzy występuje sześć stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. Najwcześniejsze z nich to płaskie cmentarzyska w Głusinie i Staniszewie pochodzące z wczesnej epoki żelaza i cmentarzysko kurhanowe w miejscowości Mirachowo. Na okres wczesnośredniowieczny datowane jest grodzisko w Kartuzach oraz cmentarzysko w Mirachowie.

W gminie Przdokowo jest osiem stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. Największe znaczenie poznawcze dla tego regionu ma wczesnośredniowieczne grodzisko w miejscowości Kczewo Młynek. Pozostałe z nich to cmentarzyska płaskie w miejscowościach Rąb, Pomieczyno, Załęże, Kłosowo, Nowy Rąb oraz cmentarzysko kurhanowe w miejscowości Rąb.

W gminie Sierakowice występuje pięć stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. Są to cmentarzysko i osada znajdujące się w miejscowości Pałubice datowane na epokę żelaza, cmentarzysko w Kamiennickim Młynie oraz cmentarzysko cmentarzysko kultury zachodniopomorskiej w Złakowie. Ponadto w miejscowości Mojusz znajdują się pozostałości pieców garncarskich mające duże znaczenie dla poznania przeszłości produkcyjnej tego regionu.

Na terenie gminy Somonino rozpoznano 350 stanowisk archeologicznych. Sześć z nich wpisanych jest do rejestru zabytków. Intensywny rozwój osadnictwa pradziejowego na terenie gminy wiąże się przede wszystkim z warunkami środowiska przyrodniczego, gdzie duży wpływ miała rzeka Radunia wraz z licznymi jeziorami, co sprzyjało zakładaniu osad i obozowisk na tym terenie. Do najważniejszych stanowisk należy cmentarzysko kurhanowe z kręgami kamiennymi (datowane na I – II w. n.e.) zaliczane do tzw. „Szlaku wędrówki Gotów” – Babi Dół, Borcz, Węsiory. Ponadto na terenie gminy znajduje się grodzisko wczesnośredniowieczne w miejscowości Borcz, grodzisko i osada wczesnośredniowieczne w miejscowości Piotrowo, grodzisko wczesnośredniowieczne z miejscowości Rąty oraz cmentarzysko kurhanowe z epoki brązu znajdujące się w miejscowości Wyczechowo.

W gminie Stężyca występuje dwanaście stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. Cechą charakterystyczną tego regionu jest obecność stanowisk o randze ponadregionalnej. Są to przede wszystkim znajdujące się na powierzchni ziemi grodziska w Czapiewskim Młynie, Kamienicy Szlacheckiej i Czaplach (wraz z osadą przygrodomą), cmentarzyska kurhanowe w Niesiołowicach, Zgorzałem, Starych Czaplach. Ponadto na obszarze gminy występują płaskie cmentarzyska (Łosienice, Klukowa Huta, Borucino, Niesiołowice i Łączyno) oraz osada otwarta w Borucinie.

W gminie Sulęczyno jest sześć stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. Szczególne znaczenie dla tamtejszego krajobrazu mają grodzisko wczesnośredniowieczne w Podjazdach oraz cmentarzysko kurhanowe w Węsiarach, leżące na szlaku wędrówki Gotów. Ponadto w gminie znajdują się cmentarzyska płaskie w Mściszewicach, Węsiarach i Żakowie.

W gminie Żukowo jest sześć stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. Są to przede wszystkim płaskie cmentarzyska datowane na wczesną epokę żelaza (Banino, Nowy Gliniec, Przyjaźń, Niestopowo) oraz grodzisko wczesnośredniowieczne w Nowym Tuchomiu.

Stanowiska te obrazują bogaty rozwój kulturowy na terenie powiatu w okresach pradziejowych. Wskazują przede wszystkim, że region ten był bardzo atrakcyjny dla plemion zamieszkujących Pomorze, zwłaszcza w okresie epoki brązu i epoki żelaza i w okresie wczesnego średniowiecza, głównie ze względu na atrakcyjność środowiska naturalnego.

5.4.2. Obiekty nieruchome i zespoły zabudowy wpisane do rejestru zabytków

Gmina Chmielno

Chmielno, ul. Gryfa Pomorskiego 41, kościół parafialny p.w. śś. Apostołów Piotra i Pawła oraz nieczynny cmentarz przykościelny - neoromański kościół zbudowany w l. 1845 – 1846 i 1860, w miejscu XIII – wiecznej świątyni należącej do norbertanek żukowskich. Jest to kościół murowany z cegły, jednonawowy, nieotynkowany, z fundamentem i cokołem z głazów granitowych. Od zachodu znajduje się wieża z neoromańskim portalem i oknami z metalowym krzyżem na dachu. Dachy świątyni pokryte są łupkiem i płytkami eternitowymi. Wewnątrz znajduje się posadzka z płyt granitowych. Wśród XVIII i XIX-towiecznego wyposażenia kościoła znajdują się malowidła ścienne wykonane w latach 50–tych XX w. przez prof. Wacława Szczęblewskiego. Cmentarz okalający kościół ma nieregularny kształt. Od południa znajduje się plac z krzyżem misyjnym i mogiłami zgrupowanymi przy murze kościelnym.

Cmentarz parafialny - założony w 1884 roku, usytuowany w centrum wsi, przy głównej drodze, przez którą graniczy od strony wschodniej z terenem kościoła. Najstarsze nielicznie zachowane pochówki pochodzą z końca XIX wieku.

Chmielonko 66, chata wraz z terenem zagrody - obecny budynek pochodzi prawdopodobnie z II połowy XIX wieku, jednak istnienie zabudowy w miejscu chaty i równoległego do niej budynku gospodarczego udokumentowano na przełomie XVIII i XIX w. Jest to obiekt na rzucie prostokąta, pierwotnie dwutraktowy, trójsekcyjny. W sekcji środkowej posiada szeroki komin, tzw. czarną kuchnię i dwie sienie po obu stronach. Bryła chaty jest zwarta, jednokondygnacyjna z niemieszkalnym poddaszem, podpiwniczona. Dwuspadowy dach o drewnianej więźbie konstrukcji krokwiowo – jętkowej pokrywa słomą. Ściany budynku na kamiennej podmurówce, zbudowano w konstrukcji drewnianej, szkieletowej, wypełnionej gliną. Ściany piwnic zbudowano z kamienia polnego. Wnętrze chaty nieznacznie przebudowano, jednak zachowały się drewniane stropy belkowe. W skład terenu zagrody wchodzi poza chatą dwa budynki gospodarcze i nowopowstały dom mieszkalny wraz z zadrzewieniem i murkiem oporowym z kamieni polnych.

Łączyńska Huta, zagroda (dom, budynek gospodarczy kapliczka, piec chlebowy, piwnica-ziemianka) - w swojej obecnej postaci powstała w latach 1976 – 1979. W jej skład wchodzi budynek mieszkalny przeniesiony ze wsi Tuszkowy (gmina Dziemiany – Lipusz) oraz budynek gospodarczy przeniesiony ze wsi Rotembark (gmina Kościerzyna). Drewniany budynek mieszkalny z kamiennym fundamentem jest parterowy, założony na planie prostokąta o konstrukcji zrębowej, kryty strzechą. Wnętrze jest dwutraktowe z sienią na środkowej osi, w którą wbudowany jest komin. Od strony wschodniej znajduje się drewniany ganek. Budynek gospodarczy o konstrukcji zrębowo – szkieletowej posadowiony jest na fundamencie kamiennym. Dwuspadowy dach pokryty jest strzechą. Budynek ten pełnił funkcje owczarni i wozowni. Przy budynkach znajdują się kapliczki, piec chlebowy, piwnica – ziemianka oraz ogród. Całość, otoczona płotami sztachetowymi i żerdziowymi, stanowi typowy przykład zagrody drobnoszlacheckiej i gburskiej budowanej w drugiej połowie XIX wieku na Kaszubach.

Miechucino, stacja kolejowa "Miechucino" - w granicach znaków krańcowych stacji z budynkami zaplecza technicznego, wyposażeniem ruchomym oraz terenem otaczającym - jest typowym obiektem kolejowym na Pomorzu zbudowanym na początku XX stulecia w ramach budowy sieci kolejowej w ówczesnych Prusach Zachodnich. Na zespół stacji składają się obiekty architektoniczne, urządzenia techniczne i elementy wyposażenia: tor główny, tor dodatkowy, tor ładunkowy, tor łącznikowy, budynek dworca, budynek przepompowni, wieża ciśnień, budynek sanitariatów, piwnica – magazyn, siedem rozjazdów, sześć semaforów, cztery tarcze, roгатka, cztery powtarzające położenia semafora, nastawnia mechaniczna, silnik spalinowy, pompa zasilająca układ hydrauliczny wieży ciśnień, żuraw wodny, wodna pompa ręczna. Stacja zachowała oryginalną postać z przełomu XIX/XX wieku.

Gmina Kartuzy

Kartuzy, Bielińskiego 2, kamienica - secesyjny budynek wzniesiony w 1905 r., 3 – kondygnacyjny, murowany, tynkowany, podpiwniczony, z wysokim dwuspadowym dachem krytym dachówką ceramiczną. Elewacja frontowa (południowo - zachodnia) siedmioosiowa, z głównym wejściem do budynku zamkniętym półkoliście i obwiedzionym pasem tynku. Drzwi dwuskrzydłowe, płycinowe, zdobione motywem roślinnym. Nad wejściem znajdują się dwa balkony (w drugiej kondygnacji wsparty na bogato zdobionych motywami roślinnymi konsolach, z balustradą kutą w formie przeplatających się pędów i słoneczników, w trzeciej kondygnacji balon wsparty na stalowych wspornikach z taką samą balustradą). Oś elewacji wieńczy szczyt o neobarokowej formie z czteropolowym oknem w tynkowej opasce z kostkami w narożach, otoczonym płaskorzeźbionym, stylizowanym motywem okuciowym z wijącą się taśmą. W górnej, półokrągłej, obwiedzionej gzymsem partii szczytu znajduje się płaskorzeźbiony nietoperz z głową o cechach ludzkich, w najwyższym punkcie stylizowana szyszka. Wszystkie okna w budynku są prostokątne, czteropolowe, z profilowanymi podokiennikami. W przestrzeniach międzyokiennych przez całą wysokość budynku bieżą lizeny, a pod okapem znajduje się pas fryzu z sześcioma stylizowanymi tryglifami, w osi data budowy. W dachu po obu stronach szczytu znajdują się drewniane lukarny z dwuspadowym daszkiem krytym dachówką. W elewacji północno – wschodniej klatka schodowa z drzwiami w parterze. Do części południowo – wschodniej przylega niewielkie skrzydło oficyny wysokości budynku głównego. We wnętrzu zachowała się stolarka okienna, w przedsionku boazeria, kanelowane, drewniane pilastry, pod stropem silnie wyładowany gzyms, dwuskrzydłowe wahadłowe drzwi wahadłowe, szklone w górnej części, z mosiężnymi uchwytnymi i dużym, półokrągłym nadświetlem. Klatka schodowa z drewnianą balustradą tralkową, pochwyt zakończony głową smoka, zespół płycinowych drzwi do mieszkań z nadświetlami.

Kartuzy, pl. Św. Brunona 6, kamienica - dwukondygnacyjny murowany budynek eklektyczny o formach klasycyzujących wzniesiony w końcu XIX w. Elewacja frontowa (północno – wschodnia) z boniowanym w tynku parterem. Okna i drzwi wejściowe w opaskach tynkowych profilowanych. W części północnej boniowany ryzalit, nad wejściem okno ujęte dwoma kolumnami ustawionymi na cokołach, nad nimi oparty, wysunięty z lica, gładki pas fryzu i tympanon. Okna drugiej kondygnacji obejmują pilastry na słupkach, niosące fragmenty belkowania, w polach podokiennych prostokątne płyciny w tynku. Od wschodu elewację ogranicza w pierwszej kondygnacji pion rustyki. W partii poddaszowej dwa profilowane gzymsy, w polu między nimi trzy wypukłe medaliony. Kondygnacje oddzielone gzymsem kordonowym.

Kartuzy, pl. Św. Brunona 7, kamienica – dwukondygnacyjny murowany budynek eklektyczny o formach klasycyzujących wzniesiony w końcu XIX w. Elewacja frontowa (północno – wschodnia) osmioosiowa, w centrum zamknięta spłaszczonym łukiem brama. Znajdują się tu proste otwory okienne i drzwiowe, w drugiej kondygnacji w profilowanych opaskach tynkowych z fragmentami przetworzonego belkowania. Podokienniki na konsolkach. W partii

poddaszowej płytce wnęki markujące okna. W budynku zachowana stara stolarka okienna i drewniana klatka schodowa.

Kartuzy, Dworcowa 1, siedziba Starostwa Powiatowego - neogotycki murowany budynek dwukondygnacyjny wzniesiony w początkach XX w. Dach drewniany, czterospadowy, kryty dachówką cementową. Elewacja frontowa (południowa) siedmioosiowa, z ryzalitem w części środkowej, zwieńczonym trójkątnym szczytem. Wejście główne zamknięte ostrołucznie, nad którym znajduje się okno w ostrołucznej wnęcie. Wszystkie otwory okienne zamknięte łukiem odcinkowym, w opaskach, z jasno- i ciemnoczerwonych, układanych na przemian cegieł. Pod oknami drugiej kondygnacji wnęki znajdują się zdobienia z geometrycznym motywem układanym z licówki. Wszystkie elewacje licowane cegłą maszynową, podzielone w poziomie niewielkim ceglany gzymsem kordonowym. W elewacji północnej szeroki ryzalit w osi, zwieńczony trójkątnym szczytem. W polu dwa wąskie otwory okienne i wnęka między nimi. W zachodniej części ryzalitu znajdują się drzwi wejściowe, a nad nimi niesymetrycznie ułożone okna klatki schodowej. Elewacja wschodnia bezokienna, nietynkowana, licowana cegłą. We wnętrzu zespół płycinowych drzwi do sal, kilka mosiężnych klamek, na drugiej kondygnacji kremowy piec kaflowy, z niektórymi kaflami zdobionymi prostymi rysunkami akcesoriów rolniczych i rybacki (pług, łódzie).

Kartuzy, ul. Gdańska 3/4, kamienica - trójkondygnacyjny budynek wzniesiony w 1907 r., w stylu eklektycznym, z neobarokowym i secesyjnym detalem architektonicznym oraz malarską dekoracją wnętrza o charakterze romantycznym. Kamienica jest murowana z cegły oraz częściowo w konstrukcji szkieletowej (aneksy południowe), o częściowo tynkowanych elewacjach. Układ wnętrz jest dwutraktowy, symetryczny, z dwiema przelotowymi sieniami i klatkami schodowymi w trakcie tylnym. W kompozycji fasady podkreślona jest osiowość i symetria poprzez zróżnicowane wysokości szczytów, umieszczenie na osi głównej podcienia wnękowego, a na bocznych liniach pozornych ryzalitów z balkonami w linii drzwi do sieni. Plastyka płaszczyzny elewacji podkreślona kontrastem fakturowym lica ceglano i partii otynkowanych z rytmiką uzyskaną dzięki odmiennie ukształtowanym ceglany nadprożom okiennym. Osiowość i rytmikę fasady równoważą profilowane gzymsy oraz pasy z cegły licówki. We wnętrzu zachował się piec secesyjny z białych i reliefowych, kolorowych kafli z oryginalnym motywem wieżyczek w koronie. Ponadto w sieniach znajduje się malowany fryz złożony z trzech przedstawień na każdej ze ścian (pejzaże). Na sufitach klatek schodowych widnieją schematyczne malowidła z wyobrażeniem pary putt o atrybutach w formie pęków owoców, kwiatów, zbóż, ptaków itp.

Kartuzy, ul. Gdańska 3, kamienica – budynek neoklasycystyczny wzniesiony w końcu XIX wieku o zwartej bryle, zbudowany na rzucie prostokąta. Elewacja frontowa jest tynkowana i boniowana na wysokości parteru, wyższe partie licowane cegłą. W pierwszej kondygnacji znajdują się powiększone okna (usługi) oraz 4 pary dwuskrzydłowych drzwi o bogatej snycerze. W polach międzyokiennych znajdują się kanelowane pilastry o kompozytowych głowicach. Tu również znajdują się medaliony z siedzącymi postaciami kobiet. Pozostałe elewacje nawiązują do elewacji frontowej. Wnętrze z drewnianą klatką schodową z balustradą tralkową oraz drewnianymi drzwiami o bogatej snycerze.

Kartuzy, ul. Gdańska 10, kamienica - trójkondygnacyjny, murowany budynek neobarokowy, wzniesiony na początku XX w. Pierwsza kondygnacja boniowana, pozostałe licowane cegłą, z dekoracją tynkarską imitującą okładzinę kamienną. Elewacja frontowa (północna) jest siedmioosiowa, ujęta z obu stron jednoosiowymi ryzalitami, zwieńczonymi neobarokowymi, półokrągłymi szczytami z okrągłym oknem i kulami na postumentach. W pierwszej kondygnacji znajdują się cztery półkoliście zamknięte okna czteropolowe z kłińcami w kluczu, w centrum troje półkoliście zamkniętych, dwuskrzydłowych drzwi płycinowych, nad nimi wsparty na czterech wspornikach balkon obwiedziony gzymsem z kutą balustradą oraz ruszt do powieszenia markizy i cztery słupki z kulami. W drugiej kondygnacji, w części środkowej znajdują się drzwi balkonowe i okna czteropolowe, powiązane ze sobą poziomymi pasami

tynku oraz ze sztukatorskimi motywami roślinnymi w nadprożach. Nad drzwiami widnieje stylizacja herbu. W trzeciej kondygnacji okna zdobione tak samo. W osiach zewnętrznych w trzeciej kondygnacji znajduje się trójkąt obwiedziony gzymsem, ze stylizowanym motywem kartusowym w polu. W ryzalitach ujętych z obu stron pilastrami znajdują się sześciopole okna, w pierwszej kondygnacji obramowane boniami, z muszlą w nadprożu. W drugiej kondygnacji w nadprożu znajduje się trójkąt obwiedziony gzymsem ze stylizowanym motywem kartusowym. We wnętrzu zespół drzwi płycinowych wewnętrznych z ozdobnymi okuciami zamków, piec z ozdobnymi, kutymi drzwiczkami z ornamentem roślinnym, drewniana klatka schodowa z balustradą tralkową, stolarka okienna, troje drzwi wejściowych o bogatej snycerze.

Kartuzy, ul. Gdańska 15, hotel - ob. centrum kultury "Kaszubski Dwór" - murowany budynek dwukondygnacyjny zbudowany na przełomie XIX i XX w., w stylu neomanierizmu niderlandzkiego. Pierwotnie miał być przeznaczony na hotel. Elewacje wschodnia i południowa licowane cegłą licówką z zachowaną dekoracją nawiązującą do form manierizmu niderlandzkiego. Wejście do budynku akcentuje ryzalit zwieńczony daszkiem w formie części kulistej kopuły, osadzony na profilowanym, wygiętym w łuk gzymsem okapowym. Drzwi wejściowe ujęte są w portal utworzony przez tynkowane filary i wsparty na nich tynkowany łuk. Powyżej drugiej kondygnacji znajduje się okno zwieńczone ozdobną płyciną. Dach pulpitowy, od frontu jednospadowy, kryty łupkiem. Układ wnętrz, pomimo zmian jest ciągle czytelny. Zachowała się oryginalna stolarka okien i drzwi z ozdobnymi okuciami. Na piętrze w sali tanecznej znajduje się strop z dekoracją sztukatorską, w sieni zachowane fragmenty posadzki i terrakoty.

Kartuzy, Góra Spiczasta, kaplica p.w. św. Krzyża - wzniesiona ok. poł. XVII w. na północny – zachód od zespołu klasztorowego, na Górze Szpiczastej, jako założenie murowane z cegły i kamienia, jednonawowe, zamknięte od wschodu trzema ścianami ośmioboku. Od zachodu posiada wieżę wciągniętą w nawę, nakrytą dawniej namiotowym dachem pokrytym gontem. Po zniszczeniu w pierwszej ćwierci XIX w. zachowała się w ruinie wieża z elewacją zachodnią i fragmentami murów bocznych.

Kartuzy, ul. Jeziorna 16, kamienica - renesansowy, 2.5 kondygnacyjny budynek mieszkalny, murowany, podpiwniczony, na kamiennej podmurówce z dwuspadowym drewnianym dachem krytym papą, wzniesiony w 1897 roku w zachodniej pierzei ul. Jeziornej. Elewacja frontowa zwieńczona jest trójkątnym tympanonem obwiedzionym gzymsem. Okna posiadają profilowane tynkowe opaski z uszkami. W drugiej kondygnacji są tympanony na konsolkach nad oknami i bonie tynkowe w narożnikach. W trzeciej kondygnacji w narożach zdwojone pilastry, pilaster międzyokienny i profilowane opaski okien z kłińcami. W części północnej elewacji, w drugiej kondygnacji nad oknami znajdują się fragmenty gzymsu na konsolkach i opaski. W poddaszu okna kwadratowe, małe, w opaskach z tynku. Parter jest dwuczęściowy, tynkowany z czterema oknami. Kondygnacje górne licowane w cegle. Elewacja południowa z boniowaniem w tynku w pierwszej kondygnacji, natomiast górne partie ceglane, podzielona poziomo gzymсами. Znajdują się tu drzwi wejściowe płycinowe z nadświetlem i kłińcami w kluczach. W drugiej kondygnacji znajdują się okna i wnęka w profilowanych opaskach z uszakami, nad nimi odcinki gzymsu na konsolach. Elewacja północna jest bezokienna, tynkowana, z wysokim kamiennym cokołem. Elewacja zachodnia czteroosiowa, analogiczna do pozostałych, tynkowana, z dwoma otworami okiennymi i dwoma drzwiowymi w cokole. Na poddaszu znajdują się dwa przemurowane, wewnętrzne okna. We wnętrzu drewniana klatka schodowa z tralkową balustradą, zespół płycinowych drzwi wejściowych do mieszkań, w przedsionku posadzka z białych i czarnych płytek ceramicznych.

Kartuzy, ul. Jeziorna 18, kamienica - neorenesansowy trójkondygnacyjny budynek murowany o rzucie prostokątnym, wzniesiony w 1901 roku w zachodniej pierzei ul. Jeziornej. Elewacja frontowa licowana cegłą z narożami boniowanymi w tynku, w osi wysunięty nieznacznie ryzalit zwieńczony szczytem z wolutami. Szczyt podzielony w pionie i w poziomie i

obwiedziony opaskami tynkowymi, z okrągłym oknem w centrum oraz z boniowanymi narożami. Wszystkie okna w budynku są sześciopole, kwadratowe, w opaskach z tynku. W drugiej kondygnacji występują podokienniki na konsolkach. Trzecia kondygnacja wsparta jest na gzymsie kordonowym. Pod oknami drugiej kondygnacji znajduje się prostokątne pole obwiedzione gzymsem. Okna pierwszej kondygnacji powiększone. Elewacja południowa jest bezokienna, bielcowana i nietynkowana, zwieńczona trójkątnym szczytem obwiedzionym gzymsem. Elewacja północna analogiczna do elewacji południowej. Elewacja zachodnia jest siedmioosiowa, tynkowana, zwieńczona trójkątnym szczytem obwiedzionym gzymsem. Okna zamknięte są łukiem odcinkowym. Jednokondygnacyjna oficyna wzniesiona została na wysokiej podmurówce. W części środkowej elewacji znajduje się drewniany ganek ze schodami. We wnętrzu drewniana balustrada tralkowa, posadzka z białych i czarnych płytek ceramicznych, ozdobna stolarka okienna i częściowo zachowana stolarka drzwiowa.

Kartuzy, ul. Jeziorna 20, kamienica - dwukondygnacyjny murowany budynek neorenesansowy na rzucie prostokątnym, wzniesiony w 1880 r. w zachodniej pierzei ul. Jeziornej, od południa przylegający do budynku nr 22. Elewacja frontowa podzielona w poziomie, z boniowanym w tynku parterem i pasem tynku markującym gzyms kordonowy i gzymsem okapowym. W części północnej elewacji frontowej występuje lekko wysunięty przed lico ryzalit, zamknięty trójkątnym, wysokim szczytem obwiedzionym gzymsem. W polu dwa półokrągłe zamknięte okna w tynkowanych opaskach, a nad nimi okrągłe okno w opasce. Druga kondygnacja podzielona jest na trzy osie okien prostokątnych w opaskach z tynku biegnących półkole nad oknami. Na każdej opasce występują trzy kłińce. W pierwszej kondygnacji znajduje się powiększone okno i drzwi. W pierwszej kondygnacji części południowej elewacji frontowej występuje półkole zamknięte okno i dwuskrzydłowe drzwi płycinowe, przeszklone w górnej części i okratowane. W II kondygnacji elewacji frontowej znajdują się trzy okna w tynkowanych opaskach z kłińcami w kluczu, w dachu dwie lukarny. Elewacja licowana jest cegłą, z tynkowymi boniami narożnymi. Elewacja północna jest bezokienna, w dachu znajduje się lukarna. Elewacja zachodnia jest tynkowana, na wysokiej podmurówce kamiennej. Jest tu pięć osi okiennych w drugiej kondygnacji i na poddaszu i trzy okna w pierwszej kondygnacji. W narożu południowo – wschodnim znajduje się dobudowane parterowe skrzydło gospodarcze na wysokiej podmurówce. We wnętrzu drewniana klatka schodowa z balustradą tralkową, zespół płycinowych drzwi dwuskrzydłowych do mieszkań, w szerokiej, profilowanej oprawie, z nadświetlami ze szkłem matowym z ornamentem geometrycznym, zdobione klamki z lwimi głowami.

Kartuzy, ul. Jeziorna 22, kamienica - wzniesiony w połowie XIX w., w zachodniej pierzei ul. Jeziornej dwukondygnacyjny budynek o konstrukcji szkieletowej wypełnionej cegłą, tynkowany, na kamiennej podmurówce. Dach drewniany, dwuspadowy, kryty papą z rzeźbionymi krokwiami w partii okapowej. Elewacja frontowa (wschodnia) 3 – osiowa z drzwiami płycinowymi w narożu. Od strony zachodniej znajduje się murowany ganek wejściowy nakryty dachem, z drzwiami płycinowymi szklonymi w górnej partii. Zachowana jest stara stolarka okienna i drzwiowa.

Kartuzy, ul. Jeziorna 24, kamienica - budynek o konstrukcji szkieletowej wypełnionej cegłą, tynkowany, dwukondygnacyjny, wzniesiony ok. XIX w., w zachodniej pierzei ul. Jeziornej. Dach drewniany, kryty papą. Elewacja frontowa (wschodnia) pięcioosiowa z osią centralną wyższą od skrzydeł bocznych, w centrum znajdują drewniane drzwi płycinowe, nad nimi sześciopole okna. Krokwie w partii okapowej są rzeźbione. W skrzydłach bocznych znajdują się po dwa duże sześciopole i po jednym małym w części poddaszowej. W części południowej do budynku przylega parterowa przybudówka kuchenna o dwóch oknach, kryta dachem pulpitowym, do której prowadzą betonowe schody. Zachowana jest stara stolarka okienna.

Kartuzy, ul. Jeziorna 26, kamienica budynek dwukondygnacyjny, o konstrukcji szkieletowej wypełnionej cegłą, tynkowany, podpiwniczony, wzniesiony w połowie XIX w. w zachodniej

pierzei ul. Jeziornej. Elewacja frontowa (wschodnia) z dwuskrzydłowymi płycinowymi drzwiami z nadświetlem i dwoma sześciopoolowymi oknami. W poddaszu dwa okna sześciopoolowe, nad nimi otwór obwiedziony gzymsem z dwoma oknami w narożach. Elewacja zachodnia na wysokiej kamiennej podmurówce, z czterema osiami okien – w centrum duże, na zewnątrz małe. W elewacji północnej narożne pilastry w tynku, czteropoolowe okno w części zachodniej. Do północnej części elewacji dobudowany drewniany ganek i schody. Zachowana stara, prosta stolarka okienna, kaflowy biały piec z ozdobnym szczytem z motywem kwiatów i liści.

Kartuzy, ul. Jeziorna 28, kamienica - neorenesansowy murowany budynek 2,5-kondygnacyjny, podpiwniczony o rzucie prostokątnym, wzniesiony około 1890 r. w zachodniej pierzei ul. Jeziornej. Elewacja frontowa od strony wschodniej podzielona jest w poziomie na dwa gzymsy kordonowe i gzyms okapowy. Część południowa elewacji jest dwuosiowa, wysunięta przed lico w formie płaskiego ryzalitu. W pierwszej kondygnacji znajduje się zamurowany i zatynkowany, półokrągło zamknięty otwór drzwiowy, a obok otwór okienny. Okna wszystkich kondygnacji są w gładkich tynkowych opaskach z kostkami lub bez. Część południową elewacji wieńczy szczyt trójkątny obwiedziony gzymsem, w narożach znajdują się kule na sześciennych cokółkach. W poddaszu znajdują się małe okna. We wnętrzu drewniana klatka schodowa z balustradą tralkową, zespół płycinowych drzwi wejściowych do mieszkań, w przedsionku posadzka z białych i czarnych płytek ceramicznych.

Kartuzy, ul. Jeziorna 38, kamienica - trójkondygnacyjny murowany budynek, podpiwniczony, na kamiennej podmurówce wzniesiony w 1905 roku w zachodniej pierzei ul. Jeziornej. Sześciuosiowa elewacja frontowa – wschodnia jest bogato zdobiona płaskorzeźbionymi motywami secesyjnymi. Parter boniowany w tynku, oddzielony od wyższych kondygnacji gzymsem kordonowym. W wysuniętej nieznacznie przed lico części środkowej elewacji znajduje się trójboczny wykusz nakryty cebulastym dachem, do którego od strony północnej przylegają balkony. Ta część elewacji ujęta jest z obu stron dwoma pilastrami o fantazyjnych głowicach z motywem wolut i kobiecej głowy oraz stylizowany motyw kartuszy. Elewację wieńczy szczyt obwiedziony gzymsem z płaskorzeźbą uśmiechniętego słońca. W parterze części centralnej znajdują się zamknięte półokrągło drzwi z nadświetlem i okno. Pozostałe okna w budynku są prostokątne i kwadratowe. W polach podokiennych okien II i III kondygnacji znajdują się sztukatorskie motywy wijących się roślin, stylizowanych kwiatów, głów maszkar i amorków. W bocznej elewacji wschodniej znajduje się groteskowy motyw głowy stwora. W elewacji południowej znajduje się przybudówka zdobioną sztukaterią w postaci wieńców kwiatów i wijących się wstęg. W elewacji północnej znajdują się płycinowe drzwi wejściowe z nadświetlem z matowym szkłem z ornamentem winorośli, ujęte dwoma pilastrami, o głowicach z motywem liści akantu, wolut i gwiazdką w centrum pola. Pod gzymsem znajduje się sztukateria – wieniec z kwiatów spięty wijącą się wstęgą. We wnętrzu budynku znajduje się drewniana klatka schodową z balustradą tralkową, płycinowe drzwi do mieszkań z ozdobnymi klamkami i okuciami zamków.

Kartuzy, ul. Kościarska 1, willa z budynkiem gospodarczym - powstała w pierwszej ćwierci XX wieku. Od 1947 r. istnieje tu do dziś Muzeum Kaszubskie. Jest to budynek dwukondygnacyjny, wolnostojący, o zwartej bryle, z użytkowym poddaszem, podpiwniczony, na niewysokim cokole ceglany, częściowo licowanym kamieniem. Ściany wzniesione są z cegły, tynkowane, w szczycie poddasza widoczna jest konstrukcja ryglowa z podziałem wertykalnym. Dwuspadowy dach z naczółkami kryty jest ceramiczną dachówką. Końce płatew i krokwi profilowane. Główne wejście znajduje się w elewacji zachodniej. Zachowana jest oryginalna stolarka drzwiowa, okienna, schodowa i podłogi. Wnętrze zaadoptowane na sale wystawowe. Budynek gospodarczy dawniej pełnił rolę obory, stajni i mieszkania dozorczy. Obecnie stanowi magazyn założony na planie prostokąta, podpiwniczony, dwukondygnacyjny. Dolna część ścian licowana jest cegłą. Szczyt budynku o widocznej konstrukcji ryglowej w kondygnacji poddasza. Dach dwuspadowy z naczółkami, kryty

dachówką ceramiczną. Okna zamknięte odcinkami łuku ceglanego. W granicach posesji zachowany starodrzew.

Kartuzy, ul. Kościuszki 26, kamienica - dwukondygnacyjny, murowany budynek secesyjny, wzniesiony w początkach XX w. Dach czterospadowy, kryty dachówką. Elewacja frontowa (zachodnia) jest siedmioosiowa, zwieńczona secesyjnym szczytem o swobodnym, falistym rysunku. Drzwi wejściowe dwuskrzydłowe, zamknięte łukiem odcinkowym, z nadświetlem, nad nimi znajduje się balkon na konsolach z kamienną, tralkową balustradą. W trzeciej kondygnacji znajduje się pięcioboczny, nakryty dachem namiotowym, połączony z balkonem wykusz wsparty na zdwojonej konsoli o formie kielichowej. W partii podokiennej są płyciny z maskaronami, a nad oknami fryz z ornamentem roślinnym. W trzeciej kondygnacji widać płaskorzeźbione motywy roślinne, kule i pinakle na szczycie. W dachu dwa okna w drewnianej lukarnie. We wnętrzu dwuskrzydłowe drzwi wejściowe, płycinowe, szklone w górnej partii, z kutą kratą i nadświetlem, drewniana klatka schodowa z balustradą tralkową, potężne profilowane konsole niosące belkę biegu schodowego, stolarka drzwiowa i okienna.

Kartuzy, ul. Klasztorna 5, zespół d. klasztoru kartuzów, Kartuzja Gdańska - kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP, gotycki, orientowany, jednonawowy, ufundowany w 1380 r., zbudowany w latach 1383 – 1405 z inicjatywy gdańskiego patrycjusza Jana Thiergata. W latach 1731 – 1733 przebudowano dach i wieżę, natomiast krużganki przebudowano częściowo w XIX w. i od 1826 r. złączono z kościołem. Kościół ma plan wydłużonego prostokąta, z niewyodrębnionym prezbiterium zamkniętym trójbocznie, od zachodu z wbudowaną wieżą. Od północy przylega krużganek, od południa zakrystia, część krużganka (obecnie kaplica) oraz kaplica. Świątynia zbudowana jest z cegły na kamiennej podmurówce, oskarpowana. Barokowy dach jest łamany i pokryty blachą miedzianą. Wnętrze kościoła, zakrystii i kaplicy kryte sklepieniem gwiazdzistym, krużganek kryty jest sklepieniem krzyżowym. Wyposażenie kościoła jest w większości barokowe, choć bryła kościoła zachowała swój surowy, gotycki styl.

Kartuzy, ul. Klasztorna 5, zespół d. klasztoru kartuzów - Kartuzja Gdańska /refektarz poklasztorny/ - budynek pochodzący z przełomu XIV/XV wieku, zbudowany w stylu gotyckim na planie prostokąta, ceglany, na podmurówce kamiennej. Dwuspadowy dach pokryty jest holenderką, a trójkątne szczyty rozczłonkowane filarkami i zdobione blendami. Wnętrze kryte jest 3 – przeszłowym sklepieniem gwiazdzistym.

Kartuzy, ul. Klasztorna 5, zespół d. klasztoru kartuzów - Kartuzja Gdańska /d. erem/ - gotycki budynek z przełomu XIV/ XV w., zbudowany na planie prostokąta zbliżonego do kwadratu, ceglany. Posiada dwuspadowy dach, łamany polski, kryty karpiówką. W szczytowej ścianie zachodniej znajduje się kilka ostrołukowych blend. Wnętrze jest obecnie nieco przebudowane, sklepienie.

Kartuzy, ul. Klasztorna 5, zespół klasztoru kartuzów - Kartuzja Gdańska /mury klasztorne ob. cmentarne/ - wzniesione w XV i XVII wieku stanowią zespolony ciąg (ok. 130 metrów długości), składający się z trzech pierwotnie odrębnych funkcjonalnie części: fragmentu gotyckiego muru zewnętrznego, ogradzającego obecnie cmentarz od zachodu, muru gotyckiego stanowiącego prawdopodobnie relikw Dawnej Bramy Górnej, łączącej dwa pozostałe odcinki oraz muru wewnętrznego wzniesionego w 1641 r. dla oddzielenia ogrodu od dziedzińca zachodniego. Ostatni odcinek zachowany na całej długości, choć nie pierwotnej wysokości, stanowi obecnie północne ogrodzenie cmentarza z bramą usytuowaną w miejscu XVII – wiecznej furty. Mury stanowią obecnie ogrodzenie cmentarza, założonego w 1847 roku na terenie ogrodu klasztornego. Są jedyną pozostałością dawnego ogrodzenia zewnętrznego i wewnętrznego zespołu budowli Kartuzji Gdańskiej.

Kartuzy, ul. Klasztorna 10, zespół d. klasztoru kartuzów - d. gorzelnia - murowany budynek wzniesiony w 1682 r. na miejscu wcześniejszego o konstrukcji szachulcowej. Wchodził w

skład zespołu klasztornego Kartuzji Gdańskiej. W połowie XIX w. wnętrze przebudowano na cele mieszkalne.

Kartuzy, ul. Klasztorna 14, zespół d. klasztoru kartuzów - d. słodownia - wzniesiona w okresie średniowiecza na dziedzińcu wewnętrznym zespołu klasztornego Kartuzji Gdańskiej, zniszczony przez pożar w 1690 r. i odbudowany w tym samym roku. W II poł. XIX w. budynek gruntownie przebudowano, co zniekształciło jego pierwotny charakter wnętrz. Zachowały się częściowo gotyckie mury.

Kartuzy, ul. Klasztorna 16, zespół d. klasztoru kartuzów - d. młyn - powstał prawdopodobnie na początku XV w. jako część składowa zabudowań gospodarczych zespołu klasztornego Kartuzji Gdańskiej. Według wcześniejszych wzmianek (z lat 1595, 1616, 1622 i 1674) budynek mieścił spichlerz i dwa niezależne od siebie młyny uruchamiane przez dwa ciągi turbin napędzanych wodą z kanału biegnącego pod obiektem, łączącego jeziora Karczemne i klasztorne. Około połowy XIX wieku budowla została podwyższona, a jej wnętrze przebudowane na mieszkania. Zachowany budynek jest murowany z cegły, na rzucie prostokąta, dwukondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym i otynkowany. Posiada gotyckie mury zewnętrzne.

Kartuzy, ul. Klasztorna 18, zespół d. klasztoru kartuzów - d. browar - murowany, otynkowany, dwukondygnacyjny budynek z dwuspadowym dachem mieścił się na zewnętrznym dziedzińcu zespołu klasztornego Kartuzji Gdańskiej. Pierwsza wzmianka historyczna, świadcząca o istnieniu browaru pochodzi z 1595 r. W latach 1643–1645 obiekt przebudowano: przesklepiono pomieszczenia browarne, a w jego dolnej kondygnacji, obok browaru zlokalizowano warsztaty stolarskie, krawieckie i piekarnie, w górnej urządzono mieszkania gościnne. W połowie XIX w. obiekt adaptowano na cele mieszkalne. Budynek posiada gotyckie mury od strony południowo – zachodniej, stanowiące przedłużenie nieistniejącej już Bramy Klasztornej.

Kartuzy, ul. 3-ego Maja 3, kamienica jednokondygnacyjny, murowany budynek wzniesiony w poł. XIX w. z drewnianym, dwuspadowym dachem krytym papą, z rzeźbionymi krokwiami w partii okapowej. Od strony wschodniej dobudowane w późniejszym okresie wąskie skrzydło z wysokim dachem. W elewacji frontowej (południowej) znajduje się drewniany, ażurowy ganek ustawiony na kamiennym murku. Elewację w poziomie dzieli biegnący na wysokości dachu ganek gzyms kordonowy, nad nim znajdują się okienka poddasza. Od wschodu do budynku przylega wąskie skrzydło z szerokimi drzwiami wejściowymi, w górnej partii szklonymi. Nad drzwiami znajduje się pas gzymsu, a w dachu lukarna z drewnianą dekoracją. W części południowej znajduje się wąska dobudówka z oknem i attyką, kryta płaskim dachem.

Kartuzy, ul. 3-ego Maja 5, kamienica - neobarokowy budynek dwukondygnacyjny, o charakterze dużej rezydencji położonej w ogrodzie, wzniesiony w poł. XIX w. Budynek murowany, tynkowany, podpiwniczony z wysokim mansardowym dachem. Elewacja frontowa (południowa) siedmioosiowa, z ryzalitem w części środkowej, zwieńczonym neobarokowym szczytem z wolutami i kulami. W szczycie znajdują się dwa wąskie okna w profilowanych opaskach, ujęte trzema pilastrami. W drugiej kondygnacji ryzalitu dwa prostokątne okna ujęte pilastrami, w polach podokiennych płyciny w tynku. W pierwszej kondygnacji podobne okna z kłińcami w kluczu. W skrzydle zachodniej elewacji frontowej dwie osie prostokątnych okien, trójosiowe skrzydło wschodniej elewacji frontowej cofnięte. W parterze znajduje się taras, a nad nim balkon na filarach z kamienną balustradą tralkową. Podobny fragment balustrady w narożu południowo – zachodnim nad gzymsem okapowym. Elewację dzieli w poziomie gzyms kordonowy. Elewacja zachodnia bezokienna, z czterema otworami wypełnionymi pustakami szklanymi. Elewacja północna z wysoką kamienną podmurówką, tynkowana, z prostokątnymi oknami. Od strony zachodniej do budynku przylega skrzydło oficyny. Główne wejście do budynku umiejscowione od strony wschodniej, ujęte dwoma pilastrami, z

kopulastym daszkiem. Nad drzwiami znajdują się trzy ułożone schodkowo małe okna klatki schodowej. W dachu na osi znajduje się lukarna. We wnętrzu drewniana klatka schodowa z balustradą tralkową, kilkoro drzwi płycinowych.

Kartuzy, ul. 3-ego Maja 10, willa z d. apteką "Pod Orłem" - ob. budynek usługowy - wzniesiona ok. 1920 r.

Od końca XVIII w. funkcjonowała tu pierwsza apteka w Kartuzach, przy której znajdowały się zabudowania gospodarcze oraz herbarium z parkiem. Od 1918 r. na miejscu starego, parterowego budynku wzniesiono obecną willę. Jest to obiekt murowany z cegły, o urozmaiconej bryle z dachem mansardowym zaakcentowanym wysokimi wstawkami, ze szczytami wykonanymi w konstrukcji ryglowej o dekoracyjnym, geometrycznym układzie rygli. Elementem zasługującym na uwagę jest dwukondygnacyjna więźba dachowa o skomplikowanej, mieszanej konstrukcji jętkowo – płatwiowej wykonana z drewna sosnowego. We wnętrzu zachowały się ozdobne, przeszklone drzwi, a na elewacji zachodniej witryna apteczna z profilowanym, perełkowym ślaniem.

Kartuzy, ul. 3-ego Maja 15, kamienica - dwukondygnacyjny murowany budynek eklektyczny, wzniesiony w 1903 r. z wysokim mansardowym dachem krytym blachą. Elewacja południowo – wschodnia sześciosiowa, z boniowaną w tynku pierwszą kondygnacją i licowaną cegłą kondygnacją drugą. Okna czteropolowe w opaskach tynkowych. Przestrzenie międzyokienne zdobione czterema poziomymi paskami tynku. Część wschodniej elewacji frontowej zwieńczona szczytem schodkowym, schodki zwieńczone gzymsem i połączone pasami tynku, w polu okrągła wnęka. W dachu części południowej znajdują się trzy lukarny z dwuspadowymi daszkami. Elewacja północno – wschodnia z ryzalitem w części północnej, zwieńczona szczytem schodkowym niższym niż szczyt frontowy, zdobiony w ten sam sposób. W części wschodniej drewniana weranda przykryta dachem pulpitowym. Pola okienne o drobnych podziałach, przestrzeń między mieczami szklona, a pola między mieczami ornamentowane z motywem kwiatowym. Krokwie w partii okapowej rzeźbione. W elewacji północno – zachodniej płycinowe drzwi w narożniku. W elewacji południowo – zachodniej dwuskrzydłowe drzwi płycinowe, szklone, z ozdobną kratą, ujęte dwoma kanelowanymi pilastrami z tympanonem i prostokątnym daszkiem, nad nimi okno, gzyms w nadprożu i podokiennik. Całość obejmują dwa wysunięte z lica muru pilastry, przechodzące w partii dachowej w trójkątny szczyt schodkowy z okrągłym oknem. W części zachodniej elewacji są trzy schodkowo ułożone małe okna klatki schodowej. We wnętrzu klatka schodowa z drewnianą balustradą tralkową, profilowany, drewniany pochwył balustrady zamocowany w ścianie klatki schodowej, płycinowe drzwi wejściowe do mieszkań, mosiężne klamki i okucia zamków, posadzka przedsiönka wyłożona białymi i czarnymi płytkami ceramicznymi.

Kartuzy, ul. 3-ego Maja 19, kamienica - dwukondygnacyjny, murowany budynek neogotycki wzniesiony w końcu XIX w. Dach wysoki, czterospadowy, kryty dachówką ceramiczną. Wszystkie okna w opaskach tynkowych z uszakami. W elewacji frontowej (wschodniej) ryzality. Elewacja do wysokości ok. 2,5 m ceglana, wyżej tynkowana. Pod okapem korpusu głównego pas licówki imitujący gzyms koronujący, wsparty na konsolach. Ryzality ujęte z obu stron szerokimi pasami licówki, w szczycie przechodzącymi w pas zakończony ząbkami. Po obu stronach szczytu znajdują się sterczyny z daszkami namiotowymi, w najwyższym punkcie szczytu sterczyny schodkowe. W osi budynku wejście główne z drzwiami płycinowymi z nadświetlem, w opasce ceglanej. W dachu dwie prostokątne, kryte dachami pulpitowymi lukarny z prostokątnymi otworami okiennymi. Elewacja północna jest bezokienna, w górnych narożach znajdują się sterczyny prostokątne, a pod okapem wysunięty przed lico pas ceglany markujący krenelaż i dwie duże, prostokątne płyciny tynkowane. W elewacji zachodniej znajduje się ryzalit z drzwiami wejściowymi i oknami klatki schodowej zaakcentowany szerokimi opaskami ceglanymi. We wnętrzu znajdują się drzwi wejściowe z secesyjnymi ozdobnikami, klatka schodowa drewniana z balustradą tralkową.

Kartuzy, ul. Majkowskiego 9, willa - dom Aleksandra Majkowskiego - zbudowany na początku XX w. dla działacza i pisarza kaszubskiego dr Aleksandra Majkowskiego. Wzniesiony na planie kwadratu, dwukondygnacyjny, z alkierzami na dwóch narożach i dachem czterospadowym krytym dachówką.

Kartuzy, ul. Parkowa 1, poczta - budynek klasycyzujący wzniesiony w końcu XIX wieku na planie prostokąta, murowany, dwukondygnacyjny z czterospadowym dachem krytym dachówką. Elewacja frontowa jest siedmioosiowa, podzielona w poziomie na boniowaną w tynku z gładkim pasem fryzu ujętym obustronnie, z lekko wyładowanymi gzymsami. Druga kondygnacja jest licowana cegłą z mocno wyładowanym, profilowanym gzymsem okopowym. Okna pierwszej kondygnacji są zamknięte półkoliście. W narożu południowo – wschodnim, we wnęce ujętej dwoma pilastrami i półkolistym odcinkiem gzymsu znajdują się drzwi wejściowe. Całość obejmują dwa szersze pilastry. Okna drugiej kondygnacji ujęte są pilastrami, nad którymi znajduje się gładki pas fryzu i silnie wyładowany gzyms biegnący po łuku odcinkowym. Naroża są boniowane. Elewacja południowa jest tynkowana, okno znajduje się jedynie w osi drugiej kondygnacji. Po obu jego stronach są plakietki z sztukatorskimi motywami symbolizującymi urząd pocztowy (trąbka pocztyliona, koło ze skrzydłami). Elewacja zachodnia wygląda jak elewacja frontowa. Elewacja północna w pierwszej kondygnacji posiada cztery okna jak w elewacji frontowej, natomiast w drugiej kondygnacji jak w elewacji południowej. Zachowana jest stara stolarka okienna.

Kartuzy, ul. Parkowa 2 – secesyjny murowany budynek trójkondygnacyjny, wzniesiony w pocz. XX w. Elewacja frontowa (wschodnia) z płycinowymi drzwiami wejściowymi w narożniku. Parter boniowany w tynku. W drugiej kondygnacji znajduje się wykusz o charakterze werandy nakryty dachem pulpitowym, z oszkloną partią górną. Pod oknami ślepa balustrada kamienna, w tynku markowane tralki o swobodnych formach. Nad werandą znajduje się szerokie sześciopole zamknięte półokrągłe okno z podokiennikiem w zdwojonej, żłobkowanej, tynkowanej opasce o opływowej linii. Elewację frontową wieńczy szczyt o swobodnej linii, w partii centralnej zamknięty łukiem odcinkowym, w narożach przechodzący w motyw zgeometryzowanej woluty. Oś centralną akcentują dwa pionowe, obejmujące się pasy tynku łączące się ze szczytem. Elewacja północna z tynkarskim falującym swobodnie rysunkiem secesyjnym. W narożniku północno – zachodnim znajduje się wykusz murowany – drewniany, w rodzaju werandy. W elewacji zachodniej częściowo zabudowany balkon z dachem pulpitowym. We wnętrzu posadzka w przedsionku z czarnych i białych płytek ceramicznych, klatka schodowa z balustradą tralkową, zespół płycinowych drzwi dwuskrzydłowych do mieszkań z dużymi partiami szkolnymi, na jednych z drzwi mosiężna kołatka z głową ptaka. W mieszkaniu nr 1 znajduje się ozdobny piec kaflowy narożny, kafle białe z półokrągłymi wgłębieniami w złotych obwódkach i z ozdobnymi, mosiężnymi drzwiczkami.

Kartuzy, ul. Rynek 3, kamienica - trójkondygnacyjny budynek secesyjny z początku XX w. Elewacja o charakterze secesyjnym przejawia się w obramowaniu i stolarce okien oraz szczycie nad wielokątnym ryzalitem, a także kutej balustradzie balkonu. Układ wnętrza jest zachowany z niewielkimi przebudowaniami, charakterystyczny dla zabudowy kamienicy mieszczańskiej z usługami w parterze.

Kartuzy, ul. Rynek 6, dom - ob. Liceum Katolickie – dwukondygnacyjny, dwuczłonowy murowany budynek wzniesiony w II poł. XIX w. obok poewangelickiego kościoła neogotyckiego. W elewacji frontowej skrzydła zachodniego, w części południowej znajduje się drewniana weranda, przykryta dwoma dachami siodłowymi krytymi papą. Drewniana weranda z głównym wejściem do budynku znajduje się w części wschodniej. We wnętrzu zespół drzwi płycinowych z szerokimi drewnianymi nadprożami, dwuskrzydłowe drzwi płycinowe z werandy do wnętrza szkłem matowym, na obrzeżach płytki czerwone i niebieskie z motywem geometrycznym i kwiatowym. Na parterze szafa w ścianie, gzyms

nadprożny, oprawa z drewnianymi, kanelowanymi pilastrami, głowice stylizowane na kompozyt.

Kiełpino, ul. Ks. Arasmus 2, kościół paraf. p.w. św. Michała Archanioła z d. plebanią i cmentarzem - wzniesiony w 1647 r., orientowany, z czworoboczną wieżą od zachodu. W 1926 r. został zbudowany transept, wieloboczne prezbiterium, kaplica i zakrystia. Na wieży znajduje się chorągiewka z datą 1647.

Kiełpino, ul. Długa 34, d. zajazd - ob. dom mieszkalny, obiekt wzniesiony pod koniec XIX w., pełniący do 1944 roku funkcję zajazdu. Jest to budynek wolnostojący, murowany, posadowiony na wysokiej podmurówce z ciosanego kamienia. Składa się z trzech złączonych ze sobą części różnej wielkości założonych na planie prostokątów. W środku znajdowała się sala taneczna, część zasadnicza mieszcząca na parterze jadalnię, kuchnię, spiżarnię, pokoje właścicieli, a na poddaszu pokoje gościnne i strychy. Obecnie wszystkie pomieszczenia, poza zrujnowaną salą taneczną, wykorzystywane są jako mieszkania. Obiekt posiada elewację z czerwonej cegły, od frontu i szczytu wschodniego ozdobne tynkowanie wokół okien, drzwi i w narożach. W elewacji płn. znajduje się wejście do sali tanecznej przez szerokie obudowane murkiem schody i ozdobne rzeźbione drzwi. Pozostałe wejścia znajdują się od strony południowej, wschodniej i zachodniej. Z dawnego wystroju zachowała się stolarka okienna, drzwiowa, schodów oraz wyposażenie wewnątrz (piece kaflowe, piec kaflowy do gotowania w kuchni, wnęki – tzw. „lady”, gdzie umieszczane były żaluzje w oknach).

Mirachowo, zespół dworski - d. kaplica dworska – zbudowana w 1740 r. z cegły, na planie prostokąta, orientowana, z dachem dwuspadowym, z małą, drewnianą sygnaturą z daszkiem krytym gontem. Wnętrze sklepione krzyżowo i kolebkowo. Kaplica usytuowana jest na terenie dawnego dworskiego dziedzińca gospodarczego.

Mirachowo, zespół dworski – dwór - zbudowany w końcu XVIII w. z drewna, składa się z dwóch połączonych budynków (północnego i południowego) jednokondygnacyjnych, wzniesionych na planie prostokąta, krytych dwuspadowymi dachami. Przy elewacji zachodniej budynku północnego znajdują się dwa alkierze. Wschodnią elewację budynku południowego zdobi wejście z drewnianą altaną. Nad wejściem, w połąci dachu umieszczono dwie rokokowe lukarny z owalnymi otworami okiennymi. W 1968 r. obiekt wyremontowano.

Zagroda nr 23 w Ręboszewie (gm. Kartuzy) - powstała na początku XIX w. zagrodę stanowi budynek mieszkalny, stodoła, obora, chlew, składzik, dawny budynek parobków oraz garaż. Dom mieszkalny, zbudowany w 1816 r. (data wyryta jest na belce stropowej w sieni), częściowo podpiwniczony, szerokofrontowy, symetryczny, parterowy, przykryty jest dwuspadowym dachem krytym słomą. Podmurówka wykonana jest z kamienia polnego. Ściany o konstrukcji zrębowej, z trzech stron oszalowane deskami, od strony podwórza pokryte są gliną pobielaną wapnem. Szczyty oszalowane deskami. Więźba dachowa o konstrukcji krokwiowej. Krokwie łączone na nakładkę drewnianymi kołkami. Wejście do budynku znajduje się od strony podwórza przez przeszklony ganek z daszkiem dwuspadowym krytym papą. W elewacji zachodniej znajdują się drugie drzwi zewnętrzne z ozdobnymi zawiasami i zasuwą kowalskiej roboty. Zachowana jest stolarka okienna i układ wnętrza. W kuchni zachowane szafki ścienne, charakterystyczne dla dawnego wystroju. Stodoła na podmurówce z kamienia polnego, kryta słomą, pierwotnie dwusąsiekowa, z czasem poszerzona o kolejny sąsiek. Ściany konstrukcji szkieletowej wypełnionej gliną i strychułami, czasem cegłą, częściowo szalowane deskami. Wrota dwuskrzydłowe z desek, otwierane na przestrzał, zachowane zawiasy kowalskiej roboty.

Sianowo, kościół parafialny p.w. Narodzenia NMP - wzniesiony w 1816 r., orientowany, o konstrukcji szachulcowej, salowy, z kaplicami od strony północnej i południowej, kryty dwuspadowym dachem. Na konstrukcji dachowej od zachodu znajduje się drewniana wieża, wtopiona w szczyt nawy.

Gmina Przodkowo

Pomieczyno 50, kościół parafialny p.w. św. Józefa - neobarokowy kościół zbudowany w 1925 r. wg projektu inż. Dulnego z Kartuz, remontowany w latach 1974, 1982, 1984. Jest to niezorientowany, wydłużony, jednonawowy korpus z kruchtą od zachodu, zbudowany w konstrukcji szkieletowej, z zewnątrz oszalowanej deskami, na cokole z głazów granitowych. Od strony północnej znajduje się poligonalne prezbiterium z bocznymi kwadratowymi zakrystiami. Od południa znajduje się wieża częściowo wtopiona w korpus nawowy z ozdobnym wejściem zewnętrznym w kształcie wiatrołapu. Podobne wiatrołapy mają także kruchta i zachodnia zakrystia. Dachy korpusu nawowego, prezbiterium, zakrystii oraz kruchty kryte są płytkami eternitowymi, a baniasty hełm wieży blachą ocynkowaną. Wnętrze kościoła otynkowane jest na biało. Posadzka składa się z płytek betonowych w kolorze szarym i bordowym, ułożonych szachownicowo. W części prezbiterium i w obu zakrystiach podłogi są drewniane. Stropy drewniane, belkowe z podsiębitką. W nawie znajduje się płaski strop z zaskrzynionymi bokami wsparty na słupach rzeźbionych głowicami. Płaszczyznę stropu zdobi listwowanie ułożone we wzory geometryczne. Prezbiterium przykryte jest półkopułą z podniebieniem ozdobionym w 1956 r. malowidłem przedstawiającym koronowanie Najświętszej Marii Panny. Wystrój kościoła bogato rzeźbiony przez artystę – rzemieślnika Dąbka z Brodnicy n. Drwęca (ołtarz główny, stalle, ławy, chór organowy, głowice słupów) w latach 1930- 1939, po roku 1945 przez Stefańskiego z Kielna (ołtarze boczne) oraz w 1977 przez Antoniego Łeknowskiego z Czerska (ambona). Zachowała się również ozdobna stolarka drzwi, wewnętrznych schodów na chór ścian bocznych wiatrołapów.

Przodkowo, kościół parafialny pw. św. Andrzeja Boboli wraz z cmentarzem przykościelnym i plebanią - neogotycki, orientowany kościół wzniesiono w latach 1874 – 78 w centrum wsi, na miejscu wcześniejszego kościoła. Jest to kościół jednonawowy, murowany z cegły, na kamiennym cokole, o elewacjach w obrębie nawy licowanych spoinowanymi ciosami kamiennymi, pozostałych licowanych cegłą. W kompozycji bryły zestawiono masywną nawę, przykrytą dwuspadowym dachem, ujętym sterczynowymi szczytami, z 5 – kondygnacyjną, strzelistą wieżą z ceglanyimi sterczynami w narożach oraz sześcioboczną ostatnią kondygnacją z murowanym, stożkowatym hełmem. Prostokątne prezbiterium jest trójbocznie zamknięte, ujęte od południa i północy prostokątnymi aneksami. Od południowej strony nawy znajduje się kruchta i wieloboczne klatki schodowe. Wnętrze nawy przykryte jest otwartym wiązaniem dachowym obitym deskami o profilowanych krawędziach, z rozbudowaną ażurową dekoracją wiązarów. Prezbiterium, podobnie jak kruchta podwieżowa, sklepienie gwiazdźście, otwarte do nawy ostrołukowym, profilowanym łukiem tęczowym. W części zachodniej znajduje się drewniany chór wsparty na 4 słupach z zastrzałami, z balustradą zdobioną ślepym maswerkkiem. Licowane kamieniem elewacje nawy są bezpodziałowe, rytmicznie rozczłonkowane ostrołukowymi oknami o uskokowych ościeżach i ceglanych laskowaniach. Ściany prezbiterium wsparte w narożach przyporami, zdobione są ceramicznymi fryzami pod okapem. Podobne dekoracje znajdują się z obu aneksach i pd. kruchcie. Trójkątne, ceglane szczyty nawy zdobione są schodkowo rozmieszczonymi ostrołukowymi blendami o uskokowych ościeżach i fryzami ząbkowymi. We wnętrzu zachowane jest neogotyckie wyposażenie z czasów budowy kościoła (ołtarza główny, ołtarze boczne, ambona, chrzcielnica, konfesjonały, ławki i stacje drogi krzyżowej). W bocznym ołtarzu północnym zachowała się w zwieńczeniu gotycka rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Budynek plebanii zbudowano na początku XX w. Jest to parterowa bryła licowana cegłą z wysokim dwuspadowym dachem.

Gmina Sierakowice

Sierakowice, kościół parafialny p.w. św. Marcina wraz z terenem przykościelnym w obrębie muru kościelnego – kościół wzniesiono w dwóch etapach – w latach 1820 – 22 oraz w 1904 r. Starszą, wschodnią część świątyni powstałą na miejscu wcześniejszej, barokowej wybudowano z drewna na kamiennej podmurówce. Nowszą, zachodnią część, neogotycką, wybudowano z cegły na kamiennej podmurówce, z licowanymi elewacjami i dachem krytym

blachą. Kościół jest orientowany, jednonawowy, z wydzielonym węższym prezbiterium, ujętym od południa prostokątną zakrystią i węższym aneksem od północy. W części zachodniej znajduje się kwadratowa wieża z kruchtą w przyziemiu i odrębną klatką schodową. Nawa w części wschodniej jest trójprzęsłowa, w zachodniej dwuprzęsłowa z chórem w części zachodniej, wspartym na czterech słupach. Elewacje w części drewnianej są gładkie. W części ceglanej znajdują się ostrołukowe okna o profilowanych ościeżach, rozdzielone przyporami. W wieży znajdują się pojedyncze i biforyjne okienka, a na ostatniej kondygnacji, we wnęce, tarcza zegarowa. We wnętrzu zachowały się barokowe ołtarze z XVIII w., ołtarze z XIX w. oraz chór z XX w.

Gmina Somonino

Borczyński, zespół dworsko-parkowy (dwór; budynek magazynowy; dwa budynki inwentarskie; gorzelnia; park) – dwór zamyka dziedziniec gospodarczy od strony zachodniej, założony jest na planie prostokąta, dwukondygnacyjny, murowany, z wysokim kamiennym cokół. Piętro ukryte jest w dachu. Po północnej stronie dworu znajduje się trzykondygnacyjny budynek magazynu, zbudowany z cegły, nietynkowany, na kamiennym cokole. Ozdobę elewacji stanowi ceglany gzyms obiegający budynek na wysokości pod oknami drugiej kondygnacji. Na przedłużeniu magazynu po stronie wschodniej położony jest budynek inwentarski murowany z glazów narzutowych, przykryty wysokim dachem dwuspadowym. Po przeciwnej stronie dziedzińca gospodarczego usytuowany jest drugi budynek inwentarski, murowany z cegły. Do zespołu gospodarczego od zachodu przylega park.

Gołębiewo 140, kościół parafialny p.w. Św. Trójcy – orientowany, ceglany kościół wzniesiony w 1639 r. jako fundacja Kartuzji Gdańskiej. Pierwotnie jednonawowy z trójbocznie zamkniętym prezbiterium, zakrystią przy elewacji północnej i czworoboczną wieżą od zachodu. W 1905 roku zostały dobudowane nawy boczne i dwie kaplice od zachodu.

Hopowo 27, dom i kuźnia – dom ukończony w 1879 r. stanowi jeden z nielicznie dobrze zachowanych przykładów kaszubskiego budownictwa ludowego. Wzniesiony został na fundamencie z ciosanego kamienia ze ścianami o konstrukcji szachulcowej, słupowo – ramowej, kołkowanej, o regularnie rozstawionych słupach wyznaczających kwadratowe i prostokątne pola, wypełnione gliną ze sznurem słomianym. Dach jest dwuspadowy, pokryty strzechą, szczyty szalowane pionowo z kolcowymi wietrznikami. Stolarka okienna i drzwiowa w większości jest oryginalna. Układ wnętrz jest czytelny – dwutraktowy oraz trójpaasmowy, w paśmie środkowym nastąpiła zmiana funkcji pomieszczeń. Na uwagę zasługuje kamień progowy oraz żeliwna wycieraczka. Budynek kuźni został zbudowany w 1927 r. Jest murowany z cegły o licowanych elewacjach, z dwuspadowym dachem krytym papą i czynnym pierwotnym wyposażeniem technicznym, na które składają się palenisko, kowadło i narzędzia kowalskie.

Ostrzyce 24, dom – dom zbudowano około 1820 r. Posadowiony jest na podmurówce z kamienia polnego, ze ścianami w konstrukcji ryglowej, wypełnionej gliną i sieczką. Wnętrze jest trójpaasmowe, z czego poszczególne pasma mają różną szerokość. W środkowym znajduje się sień, we wschodnim pierwotnie mieściło się pomieszczenie dla owiec. Dach jest dwuspadowy o konstrukcji krokwiowo – jętkowej, kryty strzechą słomianą z koźlinami.

Połączyno, kościół filialny p.w. Św. Andrzeja Boboli wraz z terenem przykościelnym oraz kamiennym murem zachowanym wzdłuż granicy pd. działki – kościół powstał w 1912 r. w stylu neogotyckim, wzniesiony na planie prostokąta z kwadratową wieżą zwieńczoną dachem dwuspadowym i prostą sygnaturką.

Wyczechowo, zespół dworsko-parkowy (dwór; zabudowania gospodarcze: magazyn pasz i chlewnia; park) – układ przestrzenny zespołu wykształcił się w II poł. XVIII w. Powstał wtedy regularnie rozplanowany folwark oraz park. Dwór powstał w II poł. XIX w. jako obiekt założony na planie regularnego prostokąta o kompozycji osiowej. Z czasem dobudowano

skrzydło zachodnie oraz dwie drewniane werandy. Podkreślono również reprezentacyjny charakter parku poprzez dodanie symetrycznie po obu stronach osi dworu dębów piramidalnych i cisów. Dwór składa się z dwóch części. Starsza założona jest na planie prostokąta, symetryczne, z dwoma gankami na osi środkowej, parterowa, przykryta dachem dwuspadowym z wystawką w części środkowej. Część nowszą dworu stanowi skrzydło, dobudowane od strony zachodniej, prostopadle do osi podłużnej starego budynku. Część gospodarcza przylega do dworu od strony zachodniej i tworzy układ zamkniętego czworoboku. Zachowały się tu dwa budynki magazynowe i chlewnia z początku XX w. W północno – wschodniej części założenia znajduje się park.

Gmina Stężycza

Sikorzyno, dwór (z elementami wyposażenia wnętrza) z parkiem – założenie dworsko – parkowe w Sikorzynie jest pozostałością dawnego siedliska szlacheckiego, związanej z pomorskimi rodzinami Sikorskich i Wybickich. Dwór został wzniesiony na przełomie XIX i XX wieku, rozbudowany koło 1880 r. o skrzydło północne. Założony jest na planie zbliżonym do litery L, utworzonym przez dwa skrzydła, murowany z cegły, na fundamentach z kamienia ciosanego. Budynek jest podpiwniczony. Stolarka okienna pochodzi głównie z czasów rozbudowy, z szerokim, profilowanym ślimieniem i słupkiem zdobionym żłobkowym pilasterkiem. We wnętrzu przetrwała częściowo pierwotna stolarka drzwiowa. Ponadto zachowało się pięć pieców o formach elektrycznych, wykonanych z białych oraz reliefowych kafli z koronami. Park jest regularny, o geometrycznym zarysie. Główną jego oś stanowi aleja lipowa prowadząca wzdłuż zachodniej granicy parku, zakończona altaną.

Stężycza, ul. 9-ego Marca 13, kościół poewangelicki – murowany kościół neogotycki pochodzi z przełomu XIX i XX w. Został zbudowany na planie prostokąta, z jednorodnym prezbiterium. Od strony zachodniej znajduje się trójboczna wieża sprzężona zewnętrznie z południowym przedsionkiem wejściowym i klatką schodową na chór. Wieżę, krytą ceramicznym stożkowym dachem zdobią fryzy i ostrołukowe blendy naśladujące okna maswerkowe. Z dawnego wystroju pozostały malowidła w nawie i prezbiterium, drewniana balustrada chóru, dwa piece żeliwne, resztki witraży w oknach nawy i okucia drzwi kruchty.

Stężycza, ul. Sobieskiego 14, kościół parafialny p.w. św. Katarzyny Aleksandryjskiej – datowany na 1706 rok salowy kościół, na rzucie prostokąta z niewyodrębnionym prezbiterium zamkniętym trójbocznie, do którego od strony północnej przylega zakrystia. Od strony zachodniej znajduje się wieża na planie kwadratu, a od południowej kruchta.

Wygoda Łączyńska 20, zespół kościoła parafialnego p.w. św. Józefa z plebanią, elementami małej architektury (mur kościelny, brama, atrium) oraz działką – kościół wzniesiony w latach 1913-1914, budynek w stylu neobarokowym zbudowany jest na planie krzyża łacińskiego. Wykonany z czerwonej cegły, zwieńczony 32 metrową wieżą. Na zewnątrz kościół otoczony jest murem. Fronton nad wejściem do kościoła zdobi płaskorzeźba Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny dłuta Franza Vlasdecka z Moguncji. W centralnym miejscu kościoła usytuowany jest bogato zdobiony ołtarz z figurą świętego Józefa. Ołtarze znajdujące się w bocznych nawach przedstawiają Najświętszą Maryję Pannę z Dzieciątkiem i Najświętsze Serce Pana Jezusa. Na uwagę zasługują przepiękne witraże przedstawiające sceny biblijne. Ściany przyozdabiają bogato zdobione stacje drogi krzyżowej. W prezbiterium znajduje się antresola. Do godnych uwagi zabytków kościoła należą także ambona, chrzcielnica i organy.

Gmina Sulęczyno

Borek Kamienny 10, dom – powstał około 1860 r. jest to obiekt posadowiony na rzucie prostokąta, częściowo podpiwniczony, jednokondygnacyjny, przykryty dwuspadowym dachem. Ściany zewnętrzne o konstrukcji szkieletowej oraz murowane z cegły, natomiast wewnętrzne o konstrukcji szkieletowej. Dach zbudowany jest z drewna z połaciami pokrytymi strzechą słomianą i kozłami na kalenicy.

Sulęcyno, ul. Kościelna 1, kościół parafialny p.w. Św. Trójcy wraz z terenem przykościelnym i znajdującym się na nim starodrzewem – neogotycki kościół został wzniesiony w latach 1872 – 74, na miejscu zniszczonego pożarem w 1873 r. drewnianego kościoła z 1616 r. Jest to kościół orientowany, jednonawowy o zwartej, kubicznej bryle, o masywnych murach z kamieni polnych układanych warstwami wyrównywanymi gruzem ceglany, zespolonymi zaprawą wapienną z oblicówką ze spoinowanych ciosów granitowych. Kruchta zachodnia i detal – obramowania otworów okiennych i drzwiowych oraz fryz podokapowy wykonane są z czerwonej licówki. Prezbiterium jest wieloboczne z zakrystią na planie kwadratu po stronie południowej. Pod prezbiterium znajduje się niedostępna krypta grobowa. Korpus nawowy zwieńczony jest dwuspadowym dachem, niższe prezbiterium dachem namiotowym. Dachy kryte są dachówką. W kalenicy znajduje się smukła sygnaturka z ażurowymi, ostrołukowymi arkadami, licowana blachą miedzianą, zwieńczona złotą kulą ze sterczyną. Elewacja jest prosta o ujednoliconym wystroju. W polu otworów okiennych znajdują się ostrołukowe, witrażowe biforia z rozetą w zwieńczeniu. We wnętrzu zachowane są elementy pierwotnego wystroju. Nad prezbiterium znajduje się ceglane sklepienie gwieździste z okrągłym zwornikiem z wizerunkiem Ducha Świętego, w nawie natomiast fragment barwnej polichromii z wizerunkiem aniołów trzymających szarfę z napisem „Niech Bóg będzie uwielbiony w swoich aniołach i swoich świętych”. Drewniany chór wsparty jest na drewnianych słupach, z balustradą o prostych tralkach. Zachowana jest oryginalna stolarka drzwiowa (poza drzwiami frontowymi), zawiasy, okucia zamków i klamki, dwubarwna posadzka z terakoty, szafy w zakrystii. Z wyposażenia wnętrza na uwagę zasługują barokowe ołtarze z I poł. XVIII w. i neogotyckie organy z 2 poł. XIX w. Teren kościelny otoczony jest murem ze spoinowanych ciosów granitowych, nawiązujących do elewacji kościoła. Wzdłuż zachodniego i południowego odcinka muru zachowany jest starodrzew (klony i jawory) o dużych walorach krajobrazowych.

Gmina Żukowo

Chwaszczyno, ul. Mickiewicza 5, kościół parafialny p.w. św. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza wraz z cmentarzem – orientowany, jednonawowy kościół o formach barokowych i neogotyckich wzniesiony w 1726 r. na miejscu starszego założenia, w 1875 r. rozbudowany o część zachodnią. Kościół zbudowany jest z cegły na kamiennym cokole, z czego jego starsza część jest tynkowana. Od strony północnej do świątyni przylega aneks mieszczący zakrystię, a od południa do nawy dostawiona jest kruchta, w północno – zachodnim narożu znajduje się wieża. Wnętrze przykryte jest drewnianym stropem. Kościół otoczony jest cmentarzem w formie wydłużonego prostokąta z aleją centralną.

Leżno, zespół dworsko-parkowy (dwór; d. oficyna; obora ze stodołą; chlewnia i magazyn; park z aleją południową) – obecne założenie posiada elementy przestrzenne z XVIII w., w XIX wieku pałac gruntownie przebudowano, nadając mu neorenesansowy charakter, a majątek rozbudowano, powiększając część gospodarczą. Założenie składa się z trzech części: reprezentacyjnego dziedzińca z dworem i dawną oficyną dworską, przyległego parku z polaną oraz z części gospodarczej.

Przyjaźń, kościół parafialny p.w. św. Jana Ewangelisty – gotycki, orientowany, salowy kościół z XIV w. zbudowany na planie prostokąta, przebudowany w 1611 r. Od strony północnej przy prezbiterium znajduje się zakrystia, od strony południowej podcień wsparty na drewnianych słupach. Kościół zbudowany jest z cegły, na kamiennej podmurówce, oskarpowany.

Przyjaźń, zespół dworsko-parkowy (dwór; budynek gospodarczy; park z aleją doprowadzającą) - w swej obecnej formie pochodzi z przełomu XIX i XX w., jednak osadzony został na kanwie elementów układu przestrzennego z XVIII w. Zespół dzieli się na część zachodnią – reprezentacyjną, w której znajduje się dwór i park, oraz część wschodnią obejmującą dziedzińiec gospodarczy wraz z zabudową folwarczną. Większość budynków

gospodarczych pochodzi z początków XX w. Dwór został zbudowany w 1870 r. na planie o formie litery L ze skrzydłem dłuższym usytuowanym na osi wschód – zachód. Posiada liczne zachowane elementy sztukatorskiego detalu architektonicznego w elewacjach. W parku występuje wiele drzew o wartościach pomników przyrody.

Sulmin, d. kościół ewangelicki – neobarokowy kościół wzniesiony z cegły w końcu XIX w. Założony jest na planie prostokąta, jednonawowy, przykryty dwuspadowym dachem. Od strony zachodniej przylega dwukondygnacyjna wieża, częściowo wtopiona w korpus kościoła, przykryta hełmem z blachy cynkowej.

Żukowo, ul. Gdańska, kościół filialny p.w. Św. Jana – orientowany, ceglany kościół wzniesiony w 1604 r. na miejscu gotyckiego, zniszczonego w 1433 r. przez husytów. Od strony północnej znajduje się zakrystia nakryta dwuspadowym dachem. Do elewacji zachodniej przylega kwadratowa wieża o konstrukcji szachulcowej, wypełnionej cegłą, zwieńczona barokowym hełmem, krytym cynową blachą. Szczyty kościoła flankowane są skromnymi, ceglanymi sterczynami.

Żukowo, ul. 3-ego Maja 4, zespół klasztorny norbertanek /kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP - kolegiata, dwa budynki klasztorne, mur klasztorny/ - gotycki kościół ufundowany w 1209 r., budowany w XIII – XIV w., konsekrowany w 1379 r. Kościół jest ceglany, oskarpowany i tynkowany, salowy, zbudowany na planie wydłużonego prostokąta z niewyodrębnionym, trójbocznie zamkniętym prezbiterium. Od północy przylega zakrystia, kaplica i kruchta. Od północy i południa za kościołem znajdują się dwa ceglane budynki poklasztorne (jeden z XIV/ XV w., drugi z XVII w.). Mur cmentarny z niszami z malowidłami pochodzi z XVII w.

Żukowo, kaplica p.w. św. Jana Nepomucena – barokowa jednonawowa kaplica wzniesiona w 1754 r. Zbudowana jest na planie prostokąta z wydzielonym, prosto zamkniętym prezbiterium, do którego od południa przylega zakrystia. Od zachodu znajduje się czworoboczna wieża, do połowy wciągnięta w nawę, nakryta daszkiem namiotowym.

Żukowo, ul. Parkowa, zespół papierni i kanału rzeki Słupnicy / budynek młyna z zespołem turbiny Francis'a; budynek mieszkalny d. dzierżawcy - papiernika; kanał rzeki Słupnicy/ - papiernię na rzece Słupnicy uruchomiły siostry zakonne około 1600 r. W wyniku i rozbioru Rzeczypospolitej papiernia, do której należały łąki, pola i zabudowania gospodarcze, przeszła w ręce pruskie. Z dokonanego w 1774 r. spisu wynika, że papiernia zabudowana była w konstrukcji ryglowej wypełnionej cegłą, kryta dachówką i posiadała jedną kładź. Maszyny napędzane były wodą doprowadzaną specjalnie wybudowanym kanałem na przełomie XVI/XVII w. Pod koniec XIX w. papiernię rozbudowano o nowe skrzydło oraz przebudowano murowany dom mieszkalny z drewnianą werandą i niewielkim ogrodem. Powstały również murowane budynki o konstrukcji ryglowej wokół dziedzińca. Na przełomie XIX/XX wieku zainstalowano turbinę wodną, a kanał o długości 1100 m zaopatrzony został w żelbetonowy jaz ruchomy z zasuwami, próg przelewowy oraz upust z zasuwą. W latach 20 – tych XX w. papiernię zamieniono na młyn zbożowy, w skrzydle zachodnim była piekarnia.

5.4.3. Obiekty proponowane do wpisu do rejestru zabytków

1. Brodnica Górna (gm. Kartuzy), kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa,
2. Gowidlino (gm. Sierakowice), kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny,
3. Hopowo (gm. Somonino), kościół parafialny pw. Najświętszej Marii Panny,

4. Kartuzy, kościół parafialny pw. św. Kazimierza,
5. Młyn Dolny (gm. Chmielno), młyn wodny,
6. Mirachowo (gm. Kartuzy), kościół parafialny pw. Św. Jana,
7. Niestępowo (gm. Żukowo), kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa,
8. Rutki (gm. Żukowo), zespół elektrowni wodnej,
9. Szymbark (gm. Stężycza), kościół parafialny pw. Św. Teresy od Dzieciątka Jezus,
10. Żukowo, ul. 3-ego Maja, młyn wodny.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. Analiza szans i zagrożeń.

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> - atrakcyjne położenie powiatu pod względem krajobrazowym, - żywa tradycja kaszubska, - znaczne rozpoznanie zasobów dziedzictwa kulturowego z terenu powiatu, - duża ilość obiektów zabytkowych, - Kaszubski Park Krajobrazowy, - duża ilość szlaków pieszych i rowerowych - promocja zasobów dziedzictwa kulturowego powiatu.	<ul style="list-style-type: none"> - brak aktualnych planów zagospodarowania przestrzennego gmin, - brak wypracowanych programów wspierania ochrony zabytków, - niewystarczająca świadomość społeczna o konieczności należytego dbania o zabytki, - zły stan techniczny obiektów zabytkowych.
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> - rozwój turystyki i agroturystyki, - poszerzenie tras turystycznych i szlaków o miejsca i obiekty zabytkowe, - rozbudowa baz turystycznych z wykorzystaniem obiektów i obszarów o wartościach historycznych i kulturowych, - uwzględnienie potrzeb ochrony w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, - dofinansowania z budżetów samorządowych na odnowę obiektów zabytkowych, - pozyskiwanie funduszy na prace remontowe, konserwatorskie czy renowacyjne przy zabytkach ze środków Unii Europejskiej.	<ul style="list-style-type: none"> - samowolne działania na zabytkach bez uzgodnień konserwatorskich, - brak gotowych projektów budynków mieszkalnych i gospodarczych nawiązujących do miejscowej tradycji, które można by było wykorzystać przy realizacji kolejnych inwestycji.

7. Założenia programowe

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Kartuskiego ma służyć ochronie, sukcesywnej rewaloryzacji i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego do różnych dziedzin życia społecznego.

Ramy programowe Programu Opieki wyznaczają tezy problemowe, wskazujące na:

- umożliwienie finansowania i racjonalnego wykorzystania środków finansowych na utrzymanie krajobrazu kulturowego oraz ratowanie obiektów o szczególnych wartościach historycznych,
- wspieranie i kreowanie różnorodnych form i metod umożliwiających ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami – stymulowanie zasad partnerstwa oraz odpowiedzialności właścicieli obiektów o podstawowym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego na terenie powiatu kościerskiego,
- podnoszenie walorów zabytkowych i wykorzystanie ich w promocji kultury i dla rozwoju turystyki w powiecie, a zwłaszcza jako czynnika wpływającego na rozwój gospodarczy powiatu,
- umożliwienie kreowania i realizowania lokalnych projektów związanych z kompleksowymi pracami konserwatorskimi i restauratorskimi oraz chroniącymi krajobraz kulturowy dla osiągnięcia zauważalnych i wymiernych efektów jakościowej zmiany,
- kreowanie modelu odpowiedzialności za zasoby dziedzictwa kulturowego w powiecie wśród mieszkańców i we władzach samorządowych,
- wspieranie aktywności lokalnej w działaniach mających na celu poszanowanie dziedzictwa kultury mniejszości narodowych,
- poszukiwanie i wspieranie projektów związanych z kreowaniem i wdrażaniem nowych form opieki nad zabytkami i ich promocji (np. szlaki turystyczno-historyczne, ożywianie zabytków),
- włączenie kultury i dziedzictwa kulturowego w obszar interwencji i wsparcia zgodnie z zasadami planowania i wdrażania programów prorozwojowych, stosownie do oczekiwań mieszkańców powiatu poprzez uznanie znaczenia dziedzictwa kulturowego w rozwoju społeczno-ekonomicznym powiatu kartuskiego.

Celem strategicznym *Programu Opieki Nad Zabytkami Powiatu Kartuskiego na lata 2010 – 2013* jest:

Zachowanie i odnowa dziedzictwa kulturowego służąca budowaniu tożsamości mieszkańców oraz rozwojowi gospodarczemu powiatu

Metodą do realizacji tak określonego celu będzie:

Jakościowe i ilościowe powiększenie form ochrony zabytków i opieki nad zabytkami stosowanych przez władze powiatu przy wykonywaniu zadań własnych realizowanych na rzecz lokalnego środowiska: infrastruktury podstawowej, społecznej oraz lokalnej społeczności (zasobów ludzkich).

Cel będzie realizowany w ramach trzech Priorytetów:

I. OCHRONA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU

II. ZARZĄDZANIE DZIEDZICTWEM KULTUROWYM POWIATU

III. PROMOCJA, EDUKACJA I DOKUMENTACJA WALORÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU

Priorytet I: OCHRONA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU	
kierunki działań	zadania
<p>1. Świadome kształtowanie struktur przestrzennych w oparciu o przesłanki historyczne</p> <p>2. Ochrona charakterystycznych elementów krajobrazu kulturowego powiatu</p> <p>3. Rozszerzenie zasobu i ochrony środowiska kulturowego powiatu</p>	<ul style="list-style-type: none"> • konsekwentne wdrażanie zapisów dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego powiatu, • egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w dokumentach programowych odnoszących się do zabytków (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji), • walka z samowolami budowlanymi na obszarach objętych ochroną konserwatorską, • wystąpienie do wojewódzkiego konserwatora zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków wskazanych w Programie opieki cennych obiektów zabytkowych

Priorytet II: ZARZĄDZANIE DZIEDZICTWEM KULTUROWYM POWIATU

kierunki działań	zadania
1. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych 2. Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	<ul style="list-style-type: none"> • opracowanie projektów rewaloryzacji przestrzeni publicznych we współpracy z gminami, • podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością powiatu, • prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność powiatu (w ramach opracowanego planu remontów), • rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni – parków stanowiących własność powiatu (w ramach opracowanego planu rewaloryzacji), • dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach nie będących własnością powiatu poprzez udzielanie dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych na podstawie stosownej uchwały, • wspieranie działań związanych z zabezpieczeniem obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.), • opracowanie planu systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach powiatowych, • współpraca z urzędami pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną, • szkolenie osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną, • wsparcie utrzymywania na rynku pracy zanikających rzemiosł i zawodów, • wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach budownictwa drewnianego oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.) oparte na miejscowych tradycjach, • wspieranie rozwoju regionalnych izb pamięci skansenów itp.

**Priorytet III: DZIEDZICTWO ŻYWE – PROMOCJA EDUKACJA I
DOKUMENTACJA WALORÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO
POWIATU**

kierunki działań	zadania
<p>1. Popularyzacja dziedzictwa kulturowego powiatu</p> <p>2. Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym</p> <p>3. Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym</p> <p>4. Promocja dziedzictwa kulturowego</p>	<ul style="list-style-type: none"> • udostępnienie informacji o zabytkach powiatu na stronie internetowej powiatu, • utworzenie powiatowego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego, • opracowanie <i>mapy zabytków powiatu</i>, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji, ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego. • organizacja i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych, • inicjowanie i organizacja obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa na obszarze powiatu, • wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego powiatu, • popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także zagospodarowaniu obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo, • wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez wspieranie i organizowanie zajęć. • wykonywanie i wspieranie opracowywania prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego), • wykonywanie inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskiej zagrożonych obiektów zabytkowych. • opracowanie szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, samochodowych) wykorzystujących walory środowiska kulturowego,

8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

8.1. Instrumenty prawne

Problematyka zachowania dziedzictwa kulturowego zostanie uwzględniona przez władze powiatu przy uchwalaniu prawa miejscowego. W chwili obecnej w obiegu prawnym jest Uchwała Rady Powiatu Kartuskiego Nr VI/59/07 z dnia 19 kwietnia 2007 r. w sprawie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku nieruchomym i ruchomym wpisanym do rejestru zabytków, sposobu jej rozliczania i kontroli wykorzystania (Dz. Urz. Woj. Pom. z 2007 r., Nr 105, poz. 1712).

Powiat nie jest niestety właścicielem obiektów zabytkowych, wskazanych do wpisania do rejestru zabytków. W związku z powyższym nie może być wnioskodawcą wpisania ich do rejestru zabytków. Zaplanowano jednak działania wspierające właścicieli w staraniach o wpisanie wartościowych obiektów do rejestru zabytków województwa pomorskiego.

8.2. Instrumenty koordynacji

Realizacja Programu wymaga współpracy z instytucjami ochrony zabytków różnych szczebli, w tym współpracy z Muzeum Kaszubskim w Kartuzach, Kaszubskim Parkiem Krajobrazowym z siedzibą w Kartuzach oraz diecezją pelplińską, gdańską i parafiami z terenu powiatu kartuskiego.

8.3. Instrumenty finansowe

Podstawowym narzędziem finansowym będą dotacje celowe udzielane na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (na podstawie obowiązującej Uchwały Rady Powiatu Kartuskiego Nr VI/59/07 z dnia 19 kwietnia 2007 r. w sprawie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku nieruchomym i ruchomym wpisanym do rejestru zabytków, sposobu jej rozliczania i kontroli wykorzystania /Dz. Urz. Woj. Pom. z 2007 r., Nr 105, poz. 1712/).

Planowane jest również wykorzystanie funduszy unijnych oraz dostępnych dofinansowań samorządu województwa pomorskiego.

Samorząd zamierza ubiegać się o dofinansowanie na realizację projektów miękkich związanych z rozwojem zasobów ludzkich lub rozwojem obszarów wiejskich: na szkolenia, promocję, współpracę międzynarodową, tworzenie lokalnych oraz regionalnych produktów i marek turystycznych, tworzenie miejsc pracy związanych z dziedziną kultury, turystyki i edukacji. W tym wypadku, gdy wkład własny stanowi niewielki procent w stosunku do przyznawanych grantów (od 1,5 do 15 %), pozyskane środki będą w znaczący sposób wpływały na zwiększenie możliwości operacyjnych Powiatu.

8.4. Instrumenty społeczne

W działaniach Powiatu przewidywane jest prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi oraz spółkami), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego powiatu kartuskiego.

8.5. Instrumenty kontrolne

Zadania sformułowane w niniejszym programie przewidują stosowanie monitoringu jego realizacji w postaci monitoringu stanu środowiska kulturowego.

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Za monitorowanie realizacji *Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Kartuskiego* odpowiada Zarząd Powiatu Kartuskiego, który co dwa lata będzie przedstawiał Radzie Powiatu w Kartuzach sprawozdanie z realizacji programu.

Kryteria prowadzenia oceny realizacji programu opieki:

- poziom (w %) wydatków budżetu powiatu na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- liczba i długość (w km) utworzonych szlaków turystycznych,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw i działań edukacyjnych na terenie powiatu,
- liczba przygotowanych/wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników),
- liczba szkoleń/liczba osób biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

10.1. Publiczne źródła finansowania

W celu właściwej i skutecznej ochrony zasobów kulturowych wykorzystane zostaną środki możliwe do zabezpieczenia z budżetu powiatu na ten cel, jak również w miarę możliwości prowadzone będą programy czerpiące z budżetów innych publicznych źródeł, tj.: Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz województwa pomorskiego.

1. Powiat: w budżecie powiatu co roku zabezpieczane będą środki na zadania wynikające z niniejszego dokumentu.
2. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego: w ramach programu *Dziedzictwo Kulturowe Priorytet 1 Ochrona zabytków* przeznaczonego na dotacje prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. Wnioski będzie mógł właściciel obiektu zabytkowego.
3. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji: w ramach programu *Razem Bezpieczniej*, związanego z dofinansowaniem zadań z zakresu poprawy bezpieczeństwa i zabezpieczenia obiektów zabytkowych (monitoring automatyczny, systemy przeciw włamaniom, p.pożarowe) skierowanego do m.in. jednostek samorządu terytorialnego, organizacji pozarządowych, kościołów i związków wyznaniowych.
4. Województwo Pomorskie: w ramach *Wojewódzkiego Programu Wspierającego Rozwój Gospodarczy i Tworzenie Miejsc Pracy w Oparciu o Wykorzystanie Tradycji i Zasobów Przyrodniczych Regionu - "GRYF"* związanego z okresowym zatrudnianiem osób długotrwale bezrobotnych przy pracach związanych z ochroną zabytków, turystyką, ochroną środowiska i tradycją regionalną.

10.2. Środki pomocowe

Powiat zamierza korzystać z dostępnych dla powiatu środków Unii Europejskiej w ramach różnych programów pomocowych, a także pomagać innym beneficjentom w pozyskiwaniu środków na cele związane z ochroną dóbr kultury.

1. Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
Dofinansowania projektów strukturalnych w ramach *Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko* (Działanie: 11.1 Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym, Działanie: 11.2 Rozwój oraz poprawa stanu infrastruktury kultury o znaczeniu ponadregionalnym) oraz Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Pomorskiego (Działanie: 6.3 Regionalne dziedzictwo kulturowe o potencjale turystycznym, Poddziałanie: 8.1.2 Lokalna infrastruktura wspierająca rozwój gospodarczy; Działanie: 9.3 Lokalne inicjatywy obywatelskie)
2. Europejski Fundusz Społeczny
Dofinansowania udzielane z *Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007 – 2013* w ramach Priorytetu I: Tworzenie regionalnych produktów turystycznych na obszarach wiejskich Pomorza.
3. Europejski Fundusz Rolniczego Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013.
W ramach działania *Odnowa i rozwój wsi*, możliwe jest pozyskanie dofinansowania w zakresie budowy, przebudowy, remontu lub wyposażenia obiektów służących promocji obszarów wiejskich, w tym propagowaniu i zachowaniu dziedzictwa historycznego, tradycji,

sztuki oraz kultury, zakupu obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa w danym regionie, w tym budynków będących zabytkami, z przeznaczeniem na cele publiczne; odnawiania, eksponowania lub konserwacji lokalnych pomników historycznych, budynków będących zabytkami lub miejsc pamięci; kultywowania tradycji społeczności lokalnej oraz tradycyjnych zawodów.

11. Realizacja i finansowanie przez powiat zadań z zakresu ochrony zabytków

Cele określone w Programie Opieki nad Zabytkami Powiatu Kartuskiego 2010-2013 będą osiągnane poprzez:

- wspólne działania władz Powiatu z Ministerstwem Kultury, Urzędem Marszałkowskim Województwa Pomorskiego, wojewódzkim konserwatorem zabytków, władzami kościelnymi oraz innymi jednostkami samorządu terytorialnego na zasadach porozumień, umów, wspólnych podmiotów,
- inicjatywy własne władz powiatu kartuskiego,
- stosowanie instrumentów finansowych /dotacje, prowadzenie instytucji, nagrody, zachęty, itp./,
- funkcje programowe /programy lokalne i projekty, kontrakty, itp./,
- inne działania stymulujące.

Dla koordynacji działań Programu zakłada się powołanie przy Staroście Kartuskim Zespołu Doradczego składającego się z osób kompetentnych i związanych z działaniami na rzecz ochrony zabytków, krajobrazu kulturowego i ochrony środowiska, oraz związanych z kulturą, turystyką, edukacją i promocją.